עורך:
עמר אע׳באריה

المحرر:
عمر اغبارية

מחקר:
רנין ג׳ריס, איתן ברונשטיין, עמר אע׳באריה

بحث:
رنين جريس، إيتان برونشتاين، عمر اغبارية

עדויות- ראיון ותמלול:
רנין ג׳ריס

جمع شهادات:
رنين جريس

תרגום:
עמר אע׳באריה

ترجمة:
عمر اغبارية

אנגלית:
טליה פריד

اللغة الإنجليزية:
تاليا فريد

הגהה:
איתן ברונשטיין, תומר גרדי, עמר אע׳באריה

تنقيح لغوي:
عمر اغبارية، إيتان برونشتاين، تومر غاردي

עיצוב הכריכה:
טליה פריד

تصميم الغلاف:
تاليا فريد

תמונת שער קדמי:
חזית מסגד חטין, צילמה מקבולה נסאר

صورة الغلاف الأمامي:
واجهة مسجد حطين، تصوير مقبولة نصار

תמונת שער אחורי:
מפה מנדטורית לפלסטין 1942 , עדכון ישראלי ביוני 1955

الغلاف الخلفي:
خارطة بريطانية لفلسطين ١٩٤٢ مع "تعديلات" إسرائيلية ١٩٥٥

עיצוב פנימי :
מחמוד יאסין

تصميم داخلي:
محمود ياسين

הדפסה:
דפוס אלרסאלה, י-ם

طباعة:
مطبعة الرسالة – القدس

הפקה:
עמותת זוכרות (ע״ר 580389526)
אבן גבירול 61
ת״א יפו 64362
טל׳ 03 ־ 6953155
פקס 03 ־ 6953154

إصدار:
جمعية "زوخروت" Zochrot
Ibn Gvirol 61
Tel Aviv Jaffa 64362
هاتف: ٠٣-٦٩٥٣١٥٥
فاكس: ٠٣-٦٩٥٣١٥٤

תודה מיוחדת על שיתוף פעולה:
לאדריכל שמואל גרואג ־ שהעביר לנו מפות מנדטוריות
לצלמת מקבולה נסאר ־ שצילמה עבורנו בכפר של משפחתה חטין
לפליטות ופליטי חטין שהרשו לנו להיכנס לכפרם

شكر خاص على المساعدة لكل من:
المصورة مقبولة نصار – على صور مخصصة لنا من قرية والدتها، حطين
المهندس شموئل غوراغ – على خرائط قديمة لحطين
للاجئات ولاجئي حطين على السماح لنا بدخول قريتهم

מרס 2007 آذار
© All rights reserved to those who were expelled from their homes

www.zochrot.org

הקדמה مقدمة

מיד אחרי שנטשו את כפרם, באמצע יולי 1948, ביקשו תושבי חטין לשוב אליו. מאוחר יותר הם ביקשו לשמר את בית הקברות ולשפץ את המסגד. המדינה כמובן לא התירה להם. רוב הפליטים נעו צפונה ללבנון. רק כ-80 פליטות ופליטים מחטין (הלל כהן, נוכחים נפקדים) נשארו בתחומי מדינת ישראל ומצאו מגורים בכפרים ערביים בסביבה. כל בקשותיהם לחזור לאדמתם נדחו. המדיניות של מדינת ישראל שלא לאפשר שיבת פליטים פלסטינים לכפריהם, הייתה ועודנה ברורה ונחרצת. אפילו שהשטח של הכפר או רובו עומד "שומם" כמו במקרה של חטין.

אנחנו בעמותת זוכרות מבקשים, דרך חוברת זו, להפגיש את הציבור הישראלי עם התוצאות הקשות של הנכבה הפלסטינית שהחלה ב - 1948. מטרתנו היא להעלות את המודעות לסוגיית הפליטים הפלסטינים ולקדם דיון ציבורי על שיבת הפליטים. זאת מתוך אמונה שהפיוס בין היהודים והפלסטינים יתאפשר רק דרך שיבת הפליטים ותיקון העוול שמדינת ישראל גרמה לעם הפלסטיני.

לחוברת "זוכרות את חטין" קדמו עוד 20 חוברות שהביאו את סיפורם של 20 מקומות בארץ הזאת שהחיים בהם נקטעו ותושביהם גורשו ולא הורשו לחזור.

החוברת הופקה במיוחד לרגל ביקור בשרידי הכפר חטין שעמותת זוכרות אירגנה. הביקור כלל גם שמיעת עדויות מפי פליטים ופליטות מחטין ושילוט אתרים או מה שהיו אתרים מרכזיים בכפר.

"זוכרות" , מרס 2007

حاول أهالي حطين غداة نزوحهم في منتصف تموز من عام النكبة، أن يعودوا إلى قريتهم إلاّ أن السلطة الإسرائيلية صدت كل المحاولات. وبعد ذلك بسنوات طالبوا بترميم مسجدهم ومقبرة أمواتهم إلاّ أن السلطة الإسرائيلية منعتهم من ذلك أيضاً. توجه أغلب لاجئي حطين شمالاً حتى لبنان وبقي فقط حوالي ٨٠ شخصاً منهم في منطقة الجليل وسكنوا في القرى الفلسطينية القريبة من حطين. وباءت كل محاولاتهم للعودة بالفشل كحال المئات من القرى الفلسطينية التي هجّر أهاليها. السياسة الإسرائيلية في هذا المضمار والقاضية بعدم السماح بعودة اللاجئين، واضحة ومتعنتة. حتى لو ظلّ موقع القرية، أو معظمه خالياً حتى اليوم، كما هو الحال في قرية حطين.

نحن في جمعية "زوخروت – ذاكرات" نهدف من إصدار هذا الكتيب من مواجهة الجمهور الإسرائيلي بالنتائج القاسية لنكبة الشعب الفلسطيني التي بدأت عام ١٩٤٨. هدفنا أن نزيد من وعي القراء حول قضية اللاجئين الفلسطينيين وأن نحض على على فتح موضوع عودة اللاجئين للنقاش العلني وذلك لقناعتنا أن أي مصالحة بين اليهود والفلسطينيين لا يمكن أن تتم دون عودة اللاجئين وتحقيق العدالة للشعب الفلسطيني.

هذا الكتيب هو الواحد والعشرون في سلسلة "ذاكرات....." التي تصدرها جمعية "زوخروت – ذاكرات" عن المواقع الفلسطينية المنكوبة.

أصدرنا هذا الكتيب "ذاكرات حطين"، ضمن فعاليتنا لذكرى حطين والتي شملت أيضاً زيارة لأطلال القرية وسماع قصة نكبتها من لاجئيها ونصب لافتات تخلد اسم القرية والمعالم الرئيسية التي كانت فيها.

"زوخروت – ذاكرات"، آذار ٢٠٠٧

תרשים הכפר חטין 1948 مسطح قرية حطين ١٩٤٨

ההיסטוריה

עברה דרך חטין

חטין רחוק כתשעה קילמטרים מהעיר טבריה מכיוון מערב. הכפר יושב על שתי גדות נחל קטן במורד הצפוני של הר חטין ומשקיף על עמק חטין. המיקום של הכפר הקנה לו חשיבות אסטרטגית ומסחרית. כידוע, על הר חטין התנהל הקרב המכריע בין הצבא הצלבני לצבא המוסלמי בפיקודו של סלאח אלדין אלאיובי בשנת 1187 (ניתן ללמוד על הקרב בגוף החוברת).

ייתכן שהכפר נבנה באותו מקום של הכפר הכנעני אסְדִּים שבמאה השלישית לפני הספירה שמו הוחלף לכפר חטין (כפר החיטה), בתקופת הרומאים קראו לכפר כפר חיטיָה KFAR HITTAYA .

בשנת 1596 הכפר חטין היה שייך למחוז טבריה וגרו בו 605 תושבים. התושבים הסתכמכו למחייתם, כבר אז,על יבול חקלאי כמו חיטה, שעורה וזיתים, בנוסף לבעלי חיים כמו צאן ועזים. בשלהי המאה ה-19 חטין היה כפר קטן, בתיו נבנו מאבן, הקיפו אותו עצי זית ופרי וגרו בו כ-400 תושבים.

הכפר החדש נבנה בצורת משולש, רחובותיו ישרים ומתונים. במרכז הכפר היה שוק קטן, בית ספר יסודי שנוסד בשנת 1897 בתקופה העתמאנית ומסגד לתושבי הכפר המוסלמים. אחד האתרים הדתיים הבולטים בקצה הכפר הוא קבר הנביא שעיב [יתרו] שהדרזים עולים אליו לרגל בחודש אפריל בכל שנה.

הכפר התברך באדמה טובה לחקלאות, בגשמים עונתיים רבים ומי תהום בשפע. לכפר הייתה כלכלה משגשגת בזכות החקלאות, רוב התושבים עסקו בחקלאות . בשנת 1944 יותר מעשרת אלפים דונם יועדו לקטניות וכאלפיים דונם בסתנים ושטח מושקה.

הנתונים האחרונים הידעים על הכפר מתייחסים לשנת 1944/45 ומצביעים על כך שמספר התושבים היה 1190, חיו ב- 190 בתים ורכשו יותר מעשרים אלף דונמ אדמה.

לאחר פינוי הכפר ביולי 1948, מדינת ישראל הקימה על אדמות הפליטים את היישוב ארבל בשנת 1949, וב-1950 את היישוב כפר זיתים. שתי המושבות הוותיקות יותר כפר חיטים משנת 1936 ומצפָּה משנת 1908 נמצאות סמוך לכפר אך לא על אדמותיו.

כיום, שטח הכפר נטוש, בתיו הרוסים לחלוטין ועיי הכפר מכוסים על ידי השיחים ועצי התאנה, האוכמניות, הצבר והאקליפטוסים. העמק הפך לשטח חקלאי ליישובים היהודיים ואילו השטחים ההרריים משמשים מרעה לבקר. המסגד נטוש ומוזנח, צריח המסגד עומד ויציב אך הקירות והקשתות מתפוררים. קבר הנביא שעיב [יתרו] עודנו אתר לעלייה לרגל למאמינים הדרוזים. בשנים האחרונות הוא שגשג והתרחב, על חשבון אדמות חטין, ובימים אלה ממש מוגשת תכנית הרחבה נוספת למרות התנגדות ומחאת פליטי הכפר. (פרטים נוספים בגוף החוברת).

التــاريــخ

مــرّ عـبــر حـطـيــن

تبعد قرية حطين حوالي تسعة كيلومترات عن مدينة طبرية من جهة الغرب وتقع على طرفي واد صغير عند السفح الشمالي لجبل حطين وتشرف على سهل حطين، ولذا امتازت بأهمية إستراتيجية وتجارية. وكما هو معلوم فعند سهلها وجبلها وقعت معركة حطين الشهيرة عام ١١٨٧ للميلاد، حيث هزم جيش المسلمين بقيادة صلاح الدين الأيوبي جيش الصليبيين واجتاز بذلك الجليل كله وحرر سائر فلسطين.

ومن الجائز أن تكون القرية قد بنيت فوق موقع قرية أَصّدِّيم الكنعانية التي اكتسبت في القرن الثالث قبل الميلاد اسم كفار حطين (كفر الحنطة) وقد عرفت بكفار حتايا أيام الرومان.

في سنة ١٥٩٦، كانت حطين قرية في ناحية طبريا وعدد سكانها ٦٠٥ (ست مئة وخمسة) أشخاص. وكانت تعتاش على منتوجات زراعية مثل القمح والشعير والزيتون، بالإضافة إلى الحيوانات مثل الماعز والضأن. في أواخر القرن التاسع عشر كانت حطين قرية صغيرة بنيت بيوتها بالحجارة وتحف بها أشجار الزيتون والفاكهة، وكان عدد سكانها ٤٠٠ نسمة.

أما القرية الحديثة فكانت على شكل مثلث وكانت شوارعها مستوية ومستقيمة. كان مركز القرية يشتمل على سوق صغيرة ومدرسة ابتدائية أنشئت نحو سنة ١٨٩٧، أيام الحكم العثماني ومسجد لسكانها المسلمين. ومن المعالم الدينية البارزة في محيط القرية مقام النبي شعيب الذي يحج إليه الدروز في نيسان من كل عام.

كانت الأرض جيدة التربة وتتمتع بوفرة الأمطار والمياه الجوفية. كانت حطين ذات اقتصاد زراعي مزدهر، وكان معظم سكان القرية يعمل في الزراعة. في سنة ١٩٤٤ كان أكثر من ١٠ آلاف دونم مخصصة للحبوب وكان أكثر من ألفي دونم مروياً ومستخدماً للبساتين.

آخر الإحصائيات الرسمية عنها تعود إلى عام ١٩٤٤/١٩٤٥ وتشير إلى أن عدد سكانها كان حينئذ ١١٩٠ نسمة يعيشون في ١٩٠ بيتاً ويملكون أكثر من ٢٢ ألف دونم.

أقامت اسرائيل على أراضي القرية مستعمرة أربيل سنة ١٩٤٩ وبعد ذلك بعام مستعمرة كفار زيتيم.

أما مستعمرة كفار حطيم التي أسست سنة ١٩٣٦ إلى الشرق من القرية ومستعمرة ميتسباه التي أسست سنة ١٩٠٨ فهما قريبتان من موقع حطين ولكن ليستا على أراضيها.

اليوم، موقع القرية مهجور. بيوت حطين مهدمة وتتبعثر أكوام حجارتها في أرجاء الموقع بين الحشائش البرية والنباتات المائية وأشجار التوت والتين والكينا ونبات الصبار. أما أراضي السهل المجاورة فمزروعة لمصلحة المستعمرات اليهودية، بينما تستعمل الأراضي الجبلية مرعى لمواشيها. مسجد حطين مهجور ومئذنته سليمة لكن قناطره آخذة في التصدع. ولا يزال مقام النبي شعيب، القائم على سفح تل قريب من القرية، مزاراً يقصده الدروز. وقد ازدهر واتسع في السنوات الأخيرة ويتم التخطيط في هذه الأيام لتوسيعه مجدداً على حساب أراضي القرية وسط احتجاج ومعارضة لاجئي حطين.

חִטִּין יולי 1187

השם חטין נקשר בהיסטוריה הערבית יותר מכל מקום אחר במצביא הנודע סלאח אל-דין אל-איובּי, משחרר פלסטין וירושלים מהכיבוש הצלבני בשנת 1187. ליד חטין נערך הקרב המכריע בו ניצח צבאו של סלאח אל-דין את הצבא הצלבני נצחון מוחץ וסלל בכך את הדרך לשחרור שאר הערים עד ירושלים.

סלאח אלדין הכין היטב את צבאו ־ לאחר שהובס בקרבות קודמים מול הצלבנים - ויצא בראשו מדמשק לכיוון פלסטין. שני הצבאות נפגשו סמוך לספוריה שליד נצרת. בקרב הזה, שהתרחש במרץ 1187, ניצח הצבא המוסלמי. הצבא הצלבני התפרק והתפזר. כמה חודשים לאחר מכן איחדו הצלבנים את צבאם מחדש וגייסו את כל כוחותיהם לקראת הקרב הבא והנקמה על קרב ספוריה.

סלאח אלדין, במחשבה טקטית, החליט לא להתקדם לעברם אלא למשוך אותם לכיוונו כדי שיגיעו מותשים לקרב, בגלל אורך המסע, החום הכבד והמחסור במים. סלאח אלדין יזם מתקפה על טבריה ושחרר אותה אחרי ששה ימי מצור. כאשר ידע שהצבא הצלבני החל בהתקדמות לכיוון טבריה, הוא נערך וחיכה להם מערבית לטבריה ליד הכפר חטין, שנמצא באזור עשיר במים וצמחים. הצלבנים הגיעו ל״קרני חטין״ ־ כך כינו גם הערבים את הגבעה בעלת שתי הפסגות שנראות כמו קרניים. סלאח אלדין דאג שחייליו ימנעו מהצבא הצלבני להגיע למי הכנרת או מי שתייה אחרים. בעודם על הגבעה, ציווה סלאח אלדין לשרוף את השיחים והקוצים המכסים אותה. ובאותו זמן חייליו הקיפו את הגבעה וכיתרו את הצבא הצלבני כולו. המתקפה הכוללת החלה כשהצלבנים במצב מאוד קשה. הנצחון של סלאח אלדין היה מוחץ. הצבא הצלבני התפרק לגמרי. מחטין הייתה הדרך לירושלים סלולה בפני סלאח אלדין, ששחרר אותה באותה שנה.

<u>**סלאח אלדין**</u>: נולד בעיר תכרית בעירק בשנת 1138. משפחתו עברה בהיותו קטן לדמשק שם הוא מת בשנת 1193 לספירה. ייסד את השושלת האיובית שהנהיגה את המדינה המוסלמית כמאה שנים.

מתוך האנצקלופדיה הפלסטינית, דמשק, 1984

חִטִּין יולי 1948

בלילה בין ה-16 וה-17 ביולי 1948, מיד אחרי ששמעו על נפילת נצרת באותו יום, יצאו רוב תושבי חטין את כפרם. כחודש לפני כן היו העימותים הראשונים בין לוחמים מהכפר בסיוע חיילים מצבא ההצלה הערבי לבין כוחות ישראלים.

מרכז האירועים באזור היה הכפר הסמוך לוביא. לוחמים מחטין השתתפו בהגנה על כפרם וגם בהגנה על לוביא. ב-9 ביוני, ערב הסכם שביתת הנשק הראשונה, נהדפה מתקפה ישראלית על לוביא. הלוחמים השומרים על חטין פתחו באש מעמדה החולשת על כביש נצרת טבריה לעבר יחידת השריון הישראלית, הנסוגה מלוביא לכיוון מזרח, והצליחו להרחיקה עוד יותר. הישראלים הזניקו יחידה משורינת בליווי חיל רגלים לתקוף את חטין. השומרים הניצבים על קרני חטים עקבו אחרי תנועות הצבא הישראלי המתקדם לעבר הכפר מכיוון ההתיישבות היהודית מצפָּה. לוחמים מחטין הצטרפו לשומרים. קרב קשה, שנמשך למעלה מארבע שעות, התנהל בין שני הצדדים. המתקפה הישראלית נהדפה ולבסוף נסוגה היחידה המשוריינת.

עם תום שביתת הנשק הראשונה, תקפה חטיבה 7 את חטין, במסגרת מבצע דקל. הלוחמים ניסו להגן על כפרם למרות הנחיתות המספרית והתחמושת האוזלת. כאמור, ב-16 ביולי נכבשה נצרת וחיילי צבא ההצלה שמנו 25-30 נסוגו מעמדתם. באותו יום וביום שאחריו נטשו תושבי חטין את כפרם. רובם הלכו לוואדי סלאמה, הוא נחל צלמון. חלקם שהו קרוב לחודש במבואות כפרם בתקווה שיוכלו לשוב לבתיהם. אחרי שאבדו התקוות המשיכו את מסעם עד לבנון. חלק מפליטי חטין הצליחו להישאר בכפרים פלסטיניים שכנים עד עצם היום הזה כמו עראבה, עילבון, כפר כנא ושפא עמרו [שפרעם].

כ-1500 תושבי חטין איבדו כ-23000 דונם אדמה

Walid Khalidi, All that remains,Beirut,1997

حطّين تموز ١١٨٧

ارتبط اسم حطين بصلاح الدين الأيوبي وبتحرير فلسطين من الاحتلال الصليبي وذلك لوقوع المعركة الحاسمة بين الطرفين في حطين في الثالث والرابع من تموز ١١٨٧.

توجه صلاح الدين إلى فلسطين للمرة الثانية لتحريرها بعد أن أتمّ إعداد جيشه في دمشق. كانت المعركة الأولى عند صفورية انتصر فيها جيش صلاح الدين وكبد الفرنجة خسائر فادحة. قام الصليبيون بتوحيد صفوفهم وحشد قواتهم مجدداً عند صفورية استعداداً لمحاربة جيش المسلمين والانتقام منه. قرر صلاح الدين ألاّ يتقدم نحوهم واختار أن يستدرجهم ليسيروا نحوه فيصلوا إليه منهكين من طول الطريق وحرارة الجو وقلة الماء. بادر صلاح الدين بتحرير طبريا ونجح بعد حصارها ستة أيام. زحف الصليبيون من منطقة صفورية باتجاه طبريا وكان صلاح الدين ورجاله ينتظرونهم غربي المدينة عند قرية حطين. وهي منطقة غنية المرعى وفيرة الماء. وصل الفرنجة سطح جبل طبريا المشرف على سهل حطين، وهي هضبة لها قمتان أشبه بالقرنين، لذلك سماها العرب "قرون حطين". وقد حرص صلاح الدين أن يمنع رجاله الصليبيين من الوصول إلى الماء في ذلك اليوم الحار. ثم أمر بإحراق الأعشاب والأشواك التي تكسو الهضبة، وفي نفس الوقت فرض حصاراً على الهضبة مطوقاً جيش الفرنجة. وهكذا بدأ الهجوم الشامل على جيش الصليبيين وهم في أسوأ الظروف وكان نصر صلاح الدين كاسحاً. ومن حطين استمر صلاح الدين بتحرير المدن الفلسطينية الأخرى حتى توج نصره بتحرير القدس عام ١١٨٧.

صلاح الدين: ولد في تكريت العراق عام ١١٣٨ لعائلة كردية. انتقلت عائلته وهو طفل الى الشام. توفي في دمشق١١٩٣ م. مؤسس الدولة الأيوبية.

الموسوعة الفلسطينية ، دمشق ١٩٨٤

حطّين تموز ١٩٤٨

في ليل ١٦-١٧ تموز ١٩٤٨ ، مباشرة بعد وصول الأنباء عن سقوط مدينة الناصرة في السادس عشر من تموز، غادر معظم أهالي حطين قريتهم. وكان ذلك بعد أكثر من شهر من المواجهات في تلك المنطقة بين السكان الفلسطينيين وقوات جيش الإنقاذ العربي وبين القوات الإسرائيلية، حيث كانت قرية لوبيا المجاورة مركز المعارك هناك وشارك مقاتلون من حطين في المعارك التي دارت في المنطقة وفي الدفاع عن قريتهم. ففي التاسع من حزيران ١٩٤٨ صدّ هجوم إسرائيلي على لوبيا قبيل الهدنة الأولى، فقام المدافعون عن حطين بإطلاق النار من موقعهم المشرف على طريق الناصرة - طبرية على الوحدة الإسرائيلية المدرعة المنسحبة من لوبيا باتجاه الشرق ونجحوا بإبعادها أكثر. إلاّ أن القوات الإسرائيلية عادت وأرسلت وحدة مدرعة مصحوبة بالمشاة للهجوم على حطين، وقد رصد حراس حطين من موقعهم على "قرني حطين" تحركات الوحدة التي تتقدم نحو القرية من ناحية مستعمرة ميتسباه اليهودية.

انضم مقاتلو حطين إلى الحراس ودار قتال ضارٍ مع الوحدة الإسرائيلية دام أكثر من أربع ساعاتٍ، وأجبروها على التوقف ثم الانسحاب.

بعد نهاية الهدنة الأولى شن اللواء السابع (حطيفا شيفع) الهجوم الثاني على حطين في سياق عملية ديكل. حاول المقاتلون الدفاع عن قريتهم رغم قلة عددهم وشح ذخيرتهم. إلاّ أنه في ١٦ تموز سقطت الناصرة فانسحب جنود جيش الإنقاذ، الذين كانوا حوالي ٢٥ – ٣٠ جندياً، من مواقعهم في حطين. وفي نفس اليوم والذي يليه نزح أهالي حطين عن قريتهم. لجأ أغلبهم إلى وادي سلامة بين دير حنا والمغار ومكث قسم منهم على مشارف القرية مدة تراوح الشهر في انتظار أن تسنح لهم الفرصة للعودة إلى ديارهم. ومع فقدان الأمل آل بهم الأمر إلى التوجه إلى لبنان. وتمكن قسم قليل من أهالي حطين من البقاء حتى اليوم في القرى الفلسطينية المجاورة مثل عرابة وعيلبون وكفر كنا وشفاعمرو.

وليد الخالدي ، كي لا ننسى ، بيروت ١٩٩٧

מר תופיק מחמד תופיק חוראני ואחותו **גברת סמייה מחמד תופיק חוראני**

נולד ב־ 1933 בחטין
כיום גר בעילבּון

נולדה ב- 1937 בחטין
כיום גרה בעראבּה

ראיינה רנין ג׳ריס , מרס 2007

סמייה: אנחנו גדלנו במשפחה בת שלוש אחיות וארבעה אחים. אחרי שאמי נפטרה אבא שלי התחתן. נהיינו 20 אחים ואחיות.

תופיק: חטין היה בנוי בצורת משולש. רחובותיו היו ישרים. היו בו ארבעה רחובות, ממזרח למערב ולמרכז הכפר. הרחובות לא היו מזופתים, אפילו לא הכביש המוביל לכפר. אך חלק מהרחובות היה מרוצף באבני בזלת שחורים.

לכפר שלנו קראו חטין כנראה על שם החיטה הרבה שאנשי הכפר גדלו במשך ההיסטוריה. שמעתי שבתקופת הכנענים היה כפר עם שם דומה לשם חטין. עד כדי שהיהודים שלידנו קראו לכפר שלהם בשם כפר חיטים, בנו אותו בשנת 1936. קנו אדמה מחטין ובנו את הכפר. יחסינו איתם היו חזקים. אמרו לנו שבינינו לבינכם לא רוצים מלחמה. נשארנו חברים עד הרגע האחרון.

לידנו הייתה גם מושבת עין אל-כַּתַבְּ, היום שמה ״מצפָּה״. היא נבנתה על אדמות מחטין שמכר אותן ליהודים פאודל לבנוני שמו מסבאח רמדאן בשנת 1908. מסבאח זה מכר אלפי דונמים ליהודים. כשרצה למכור ליהודים את 3000 הדונמים האחרונים שהיו לו, איכרי חטין התנגדו והגישו תביעה במחלקת הבוררות שהגיעה לבית משפט בלונדון. מסבאח היה אחד מבין פאודלים רבים כמו סרסק וביידון מימי המדינה העתמאנית. הוא היה אומר לאנשים שאם תתנו לי את האדמה שלכם לא אתן שיקחו אתכם לצבא, וכך היו קונים את האדמות.

לחטין היו כ- 23 אלף דונם. אנשים מכפרים שכנים עבדו אצלנו. היו 16 אלף דונם מושקים זרענו בהם ירקות. כל הכפרים מסביב הגיעו לחטין כדי לקחת ירקות ומים. לא היה להם מים בשפע. לחטין היו הכי הרבה בעלי חיים ובהמות כי אדמתו היתה פוריה עם הרבה מים.

סמייה: הכי הרבה זרענו חיטה ובקיץ חומוס, עדשים וכרשינה. העניים אספו קטניות מאדמות של אחרים.

הנשים עשו את עבודת הבית, הן גם זרעו

וקצרו, הביאו מים מהמעיין ועבדו את האדמה. חלקן היו חלבניות שהגיעו עד טבריא כדי למכור חלב. טבריא הייתה תחנת מסחר.
תופיק: בטבריא היה איש ידוע שמו אלנחמני, הוא היה אחראי במנהל המקרקעין, קנה אדמות מהערבים. הוא ממייסדי המדינה ועשה נסיונות לקנות את אדמות חטין.

מעיינות חטין

סמייה: היה מעיין סמוך לקבר אל-נַבִּי שעיבּ, זה היה המעיין הראשי. היה עוד אחד בוואדי אל-לימון. בחטין היו בסתנים ופרדסים מושקים, מטעי לימון, רימונים, משמש ואפרסק. כל אחד השקה את הבסתנים שלו בזמן ידוע ולפי גודל אדמתו. חלק השקו ביום וחלק בלילה. היה בכפר וועד אחראי על ההשקאה. הקסטל של חטין היה קטן. האנשים לא השתמשו בו הרבה. הוא מבוע מלאכותי קטן שמקבל מים מהמעיין העליון על ידי צינור כדי לקרב את המים לשכונה התחתית.
תופיק: המעיינות הללו הספיקו לרוב האדמות המושקות, המים זרמו בתעלות בטון שהלכו בתוך הכפר והקיפו אותו ממזרח, מערב וצפון. מי שרצה מים לעבודה או לבנייה לקח מהמים הזורמים ליד פתח ביתו. גם הילדים שכשכו בתעלה. אך מים לשתייה לקחנו רק מהמעיין.

משפחות

תופיק: בחטין היו הרבה משפחות: עזאם, רבּאח, שבאיטה, אל-סעדייה, חוראני, אל-דחַאיְרה ומשפחה קטנה קראו לה אבו ־ סוויד. המשפחה הגדולה ביותר היתה משפחת עזאם ואחריה משפחת רבּאח. בגלל זה היו שני מח׳תארים לכפר. אחד ממשפחת עזאם, שמו אחמד אבו ראדי, ואחד ממשפחת רבּאח שמו אחמד אל-קאסם. מספר תושבי חטין סמוך ליציאה היה כאלף וחמש מאות.

לכל משפחה היה בית הארחה. כשהייתי קטן, בילדותי נהגתי ללכת עם אבא שלי לבית ההארחה, המבוגרים היו מבקשים ממני לקרוא בפניהם ספרים. פעם אודות אל-זיר [מנהיג אחד השבטים בחצי האי ערב,חי באמצע המאה הששית לספירה, גיבור מלחמה ומאורעות שנמשכו ארבעים שנים בין שבטו לשבט אחר בעקבות הריגת נאקה זרה בשטח מרעה של שבטו. עם השנים חוברו סיפורי גבורה רבים ויוחסו אליו, וכן הומצאו ״זירים״ חדשים מפרי דמיונם של מספרי הסיפורים. ה״זיר״ הראשון היה משורר ידוע חיבר הרבה שירה בהספדו את אחיו שרציחתו היתה עילה לאותה מלחמה. העורך] ופעם אודות ענתר [הוא ענתרה בן שדאד, משורר ידוע מהמאה הששית, חי בחצי האי ערב, נודע גם כאביר אמיץ. התפרסם בזכות סיפור אהבה נכזבת לבת דודו עבּלה, עד כדי שנקרא על שמה: ענתר עבּלה, חיבר שירי אהבה לכבודהּ, הרבה אגדות ומעשיות יוחסו לענתר וסופרו במשך שנים רבות בהתכנסויות ציבוריות ומקומות בידור. העורך]

בית הספר

תופיק: אני למדתי עד כתה ז׳ בחטין ואחר כך המשכתי בטבּריא. בבית הספר היו שבע שכבות. בהתחלה הוא היה בחדרים שכורים, ואחר כך בנו בית ספר. היה לנו מנהל אחד מנאבלס [שכם] ואחריו מנהל מספד [צפת], היה מורה מלוּבּיא, מורה מחטין ומורה מטבריא. המורים שכרו בתים בחטין.
לפני שיצאנו את חטין בתקופה קצרה היתה החלטה לסלול ולזפת את הכביש בין חטין לטבריא, אורכו היה 5 קילומטר. אף חתמו על חוזה עם קבלן מחיפה שמו חסן שבלאק, בעל חברת שבלאק ועבד אל-פתאח. אני זוכר שבבית הספר נתנו לנו שאלות בחשבון

קשורות בכביש הזה, כמו לחשב את אורכו או את כמות הזפת או את העלויות שלו.
הייתי תלמיד טוב מאוד. אני זוכר כמה בתים מההמנון:

״שומרי הארץ עליכם שלום
נפשות גאות שסירבו להשפלה.
מרבץ הערביות בית קדוש
כס הכוכבים מתחם מוגן מעושק
אנו ,בני הארץ,חיילי האל
שונאים השפלה ודוחים דיכוי״

סמייה: בחטין היו שתי מיילדות - זהרה אבו ח׳ליל ואל-חאג׳ה זהור. חלק מהנשים ילדו בבית החולים בטבריא, שם היה בית חולים מסיוני, היחיד באזור, אפילו מאזור עכּא הגיעו אליו. הרופאים בבית החולים היו גם ערבים וגם וזרים.
תופיק: המסגד היחיד של חטין,או שנבנה על ידי סלאח אל-דין או שנבנה לזכרו. המואזן [הקורא לתפילה] היה מחמד אחמד נעים מכפר זיתא שליד טולכרם. הוא גם לימד את הילדים לפני שעלו לכיתה א׳. היום קוראים לזה גן חובה. שכרו היה מֻדְּ או שניים מהתושבים. [מד: יחידת מדידה שווה כ 15 ליטר]. בכפר יש את קבר הנביא שעיבּ [יתרו] הקדוש אצל הדרוזים, היתה בכפר משפחה שקראו לה משפחת אל-קַיִּם [הממונה הנאמן] שתחזקה ושירתה את ״אל-נבי שעיב״. אני לא יודע מה המקור שלהם, אולי מספד [צפת], הם ניקו את המקום וכבסו את השטיחים. בחודש אפריל מגיעים למקום מאות דרוזים מכל מקום וגם מהר הדרוזים [בלבנון]. תושבי חטין אירחו אצלם את הדרוזים. היום קבר אל-נבּי שעיב בנוי ברובו על אדמות חטין.

נלחמים באנגלים

האנגלים היו מקיפים את הכפר ולוקחים את האנשים לבתי מעצר בטבריא. הם עצרו את אבא שלי שלושה חודשים בכדורי ליד אל-שג׳רה. יותר משלושים חטינים היו עצורים שם. האשימו אותם בשיתוף פעולה עם המורדים. אנשי חטין לקחו חלק בכל המרידות ואירחו מורדים. במרד הראשון הם תקפו את טבריא, הצבא הבריטי הרג חלק מהם. ששה הרוגים היו מחטין. נכנסו לכפר והרגו אותם, חלקם ליד הבסתנים ושניים מהם נהרגו בתוך הבתים. האנגלים הרסו שני בתים בכפר וטענו כי המורדים היו בבתים האלה, בית אל-חאג׳ קאסם ובית ח׳ליל ג׳פאלה. אבא שלי בנה להם את הבתים ללא תמורה. האנגלים הענישו על ידי שריפת הגורן, ושבירת חביות השמן ושריפת המזרנים. כל זה בטענה שאנשי חטין השתתפו במרד. שמעתי שחטין ביצעה טבח בטבריא בשנת 1929. היהודים בטבריא היו יותר מהערבים וראש העיר היה יהודי.

נלחמים ביהודים

ההתנגדות [1948] בחטין היתה חזקה, למרות שנשק הלוחמים, שקנו בסוריה היה מקולקל וישן. הצעירים עשו שמירה על גבולות הכפר מצד מזרח ועל הכביש הראשי מכיוון טבריא.
היהודים תקפו את לוביא, איפה שהיום צומת גולני, תקפו אותו משני כיוונים, נכנסו אליו מצד דרום והרגו 16 מהשומרים, כשהכלים המשורינים הגיעו למבואות לוביא, הגיעה גם התגבורת ללוביא מכל הכפרים. אנשי חטין ירדו דרך העמק אל הכביש הראשי שבין טבריא ואל-נאסרה [נצרת] וחסמו את הכביש, השריוניות נסוגו. אנשי חטין הצליחו לפגוע בכלי אחד ולשרוף אותו. לפני ששרפו אותו מצאו בתוכו איש אחד עם מקלע. תפסו אותו, הרגו אותו ולקחו את המקלע. זה היה קרב קרני חטין. בקרב הזה נפל אחיו של הזמר-משורר החטיני הידוע. אנשי הכפר קברו אותו בבית הקברות שליד אל-נבּי

שעיב. אחר כך היהודים התארגנו מחדש ליד צומת בוריה [פוריה], חיל רגלים התקדם עד קילומטר וחצי מקרני חטין והתבצרו שם לפני המתקפה על חטין. אנשי הכפר נלחמו בהם, יהודי אחד נהרג והשאר נסוגו. בחטין היו כשלושים חיילים מצבא ההגנה והתבצרו בקרני חטין כי המקום הזה היה אסטרטגי . אך כאשר נפלו אל-נאסרה [נצרת], ספוריה והאזור הדרומי, פחדנו. הלוחמים והצבא הערבי נסוגו, תושבי הכפר פחדו ויצאו ממנו. תושבי חטין ולוביא יצאו באותו זמן, יצאנו ללא מלחמה, כל האנשים כולם עזבו יחד.
מחטין נפלו במלחמה כמה אנשים. אחמד אל-פיאד ומחמוד יוסף אל-עת׳מאן. הם נהרגו בטבריא. עלי מסטפא עבד אל-האדי ומחמד יוסף אל-חטיני נהרגו בקרב קרני חטין, אשתו של אל-חטיני ילדה ליד אל-ראמה בדרכה ללבנון על דרך אל-בקיעה [פקיעין] - סחמאתא. השכן שלנו מחמד ח׳אלד אל-אמאם נפגע בכתפו כאשר חזר לחטין כדי להביא חפצים מביתו, קיבל טיפול בלבנון והחלים , כשחזר הוא נפל בטבח עילבון.

סמייה: ישנו לילה אחד במטע הזיתים צפונית לכפר. למחרת חזרתי עם אחותי לחטין כדי לאפות לחם בטבון. אז הייתי בת 11 ואחותי בת 13. כשהגענו ליד המסגד התחילו לירות עלינו מלמעלה מכיוון קרני חטין. אני זוכרת שהיו ארבעה פרשים לבושים בגדים לבנים. האנשים מהכפר קראו לנו לחזור. בהתחלה לא ענינו, אבל כאשר כדור פגע בכלי וחדר לתוך הבצק פחדנו וחזרנו.
אחר כך הלכנו לוואדי סלאמה [היום נחל צלמון]. נשארנו מתחת לעצי הזית. האנשים היו הולכים בלילה לחטין ומביאים אוכל וחפצים מבתיהם וחוזרים. מאוחר יותר אבא שלי שכר בית בעילבון. גרנו בו מאז ועד היום.
תופיק: אני עברתי ללבנון. גרתי בעין אל-חלווה ארבע שנים. אחר כך חזרתי ב״איחוד משפחות״. גם לפני כן נהגתי לבקר את קרוביי ללא אישור ובלי אזרחות. תפסו אותי פעמיים. פעם הרחיקו אותי לג׳נין ופעם ללבנון. כינו אותנו מסתננים. נהגתי ללכת ברגל לילה שלם ולחזור מעילבון דרך עין אל-אסד בשטח שדות בית ג׳ן אל הר אל-ג׳רמק ומשם לברעם ואחר כך לעין אל-חלווה [בלבנון]. הרבה אנשים נהרגו בדרך. הצבא [הישראלי] חיכה לאנשים בדרך.
משפחת אחמד מחמד אבו ראדי, עזבו את חטין והלכו לאל-ג׳ש [גוש חלב]. איתם הלכה אשת בן דודו ובניה, אחד עשר נפשות. כשהגיעו לאל-ג׳ש גרו בבית הספר. יהודים נכנסו לבית הספר, תפסו שלושה צעירים, ירו בשניים והרגו אותם ושלישי נפצע ברגלו אך ברח. כאשר ראה אבא שלהם את הנעשה הביא רובה והתחיל לירות על היהודים, אחר כך היהודים רצחו את כל המשפחה, ילדים ונשים. 11 נהרגו. מי שנשאר זה הצעיר שנפצע וברח ללבנון. אבל כשניסה לחזור [להסתנן] נהרג גם הוא.

סמייה: אחרי שהעניינים נרגעו, ב- 49 , חלק מתושבי חטין חזרו לכפר כדי לעבוד באדמה. חלקם גרו בבתים שם. משפחתי גרה בבית בן דודתי ועבדו אצל איש יהודי זקן מטבריא שיש לו אדמות בחטין. הוא גר בבית אל-חאג׳ קאסם, מאוחר יותר הוא נשדד ונהרג על ידי היהודים התימנים.
בראשית שנות החמשים, הצבא הישראלי הגיע למקום וראה בכפר הרבה אנשים מחטין והרבה פועלים אתם, עובדים את האדמה. הצבא חשש שתושבי הכפר ישובו. הביאו משאיות, העמיסו את האנשים וזרקו אותם בשטח בין עילבון ודיר חנא. הם גם הרסו את בתי חטין ע״י דחפורים.

شهادة

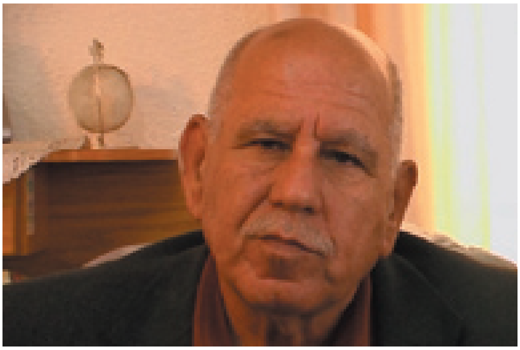

السيد توفيق محمد توفيق حوراني وأختـه السيدة سمية محمد توفيق حوراني

ولد عام ١٩٣٣ في حطين

يسكن حالياً في عيلبون

ولدت عام ١٩٣٧ في حطين

تسكن حاليا في عرابة

أجرت المقابلة رنين جريس في آذار 2007

احنا كبرنا ببيت فيه ٧ أخوة، ٣ بنات و ٤ اولاد، بس بعد ما ماتت أمي تجوّز أبوي وصار عدد الأخوة عشرين.

حطين كانت على شكل مثلث، شوارعها مستوية ، كان يمر فيها أربع شوارع، من الغرب للشرق ولمركز البلد، الشوارع ما كانت معبدة حتى الشارع الرئيسي ما كان معبد، قسم من حطين كان مرصوف حجار سودا من البازلت.

سمّوا بلدنا حطين لأنه تاريخياً بقولوا كانت بلد مشهورة بزراعة الحنطة، وسمعت كمان انه على زمن الكنعانية كان في بلد على اسم بشبه حطين، حتى انه اليهود اللي جنبنا سموا بلدهم "كفار حطيم"، بنوها ب ١٩٣٦، اشتروا أراضي من حطين وبنوا القرية، علاقتنا مع اليهود كانت متينة، كانوا يقولولنا إحنا بينا وبينكم ما بدنا حرب وبقينا أصحاب لآخر لحظة.

في كمان كوبانية عين الكتب جنبنا، اليوم اسمها "ميتسبا"، هاي انبنت على أراضي حطين اللي باعها لليهود إقطاعي لبناني اسمه مصباح رمضان سنة ١٩٠٨. هذا مصباح باع الاف الدونومات لليهود، لدرجة انه بقي ٣٠٠٠ دونم عنده حاول يبيعهم والفلاحين بحطين عملوا محكمة بدائرة التسوية وصلت للندن، مصباح كان إقطاعي مثل كثير إقطاعيين سرسك وبيضون وغيرهم على أيام الدولة العثمانية، كان يجي الإقطاعي ويقول للناس إذا بتعطيني أرضك ما بخليهم يوخدوك للجيش وهيك كانوا يشتروا الأراضي.

حطين كان فيها ٢٣ ألف دونم، كانوا يجوا من القرى الثانية يشتغلوا عنا، كان عنا حوالي ١٦٠٠ دونم ري يزرعوا فيهم خضرة. كل البلاد اللي حوالينا يجوا يوخدوا خضرة وميّ من حطين. ما كان عندهم ميّ بوفرة. حطين كانت أغنى بلد بالحلال والدواب لأنه أراضيها خصبة والميّ موجودة فيها، أكثر اشي يزرعوه عنا كان القمح وبالصيف يزرعوا الكرسنة والحمص والعدس، الناس الفقرا كانت تلقط من أرض الغير.

النسوان كانت تغسل وتشتغل بالدار، كانت تزرع وتحصد وتملي عن العين مي وتعشب الأرض، كان في نسوان لبّانات يروحوا يبيعوا بطبريا، طبريا كانت محطة تجارة.

كان في واحد من طبريا اسمه النحماني، مسؤول عن دائرة الأراضي، كان يشتري الأراضي من العرب، هو كان من مؤسسين الدولة وحاول يشتري أراضي حطين.

عيون حطين
كان في نبع ميّ قريب من النبي شعيب، هذا كان النبع الرئيسي وفي كمان نبع بوادي الليمون. حطين كان فيها بساتين وبيارات على الميّ، مزروعة ليمون ورمان ومشمش وخوخ. سقي البساتين كان مقسم حسب ساعات وحسب مساحة الأرض، اللي يسقي بالليل واللي بالنهار، كان في لجنة بالبلد اللي مسؤولة عن الريّ، كل واحد حسب مساحة أرضه.

قسطل حطين كان صغير، الناس ما كانت تروح عليه كثير، هو عبارة عن نبعة صغيرة مسحوبة بمواسير من العين الفوقى حتى يقربوها على الحارة التحتى.

هاي العيون كانت تسقي معظم أرض الريّ، تتفرع بقناة من باطون وتحوم البلد من الشرق والغرب والشمال، كان اللي بدّه يستعمل الميّ للعمار يوخذ من القناة اللي جنب الباب، حتى الأولاد كانوا يسبحوا فيها لأنه القناة كانت ماشية كل الوقت، مية الشرب كانت بس عن العين.

عائلات:
بحطين في كثير عائلات، عزام، رباح، شبايطة، السعدية، حوراني، الدحابرة وفي عيلة صغيرة اسمها أبو سويد، اكبر عيلة دارعزام وبعدين داررباح، عشان هيك كان مختارين للبلد، واحد من عائلة عزام احمد أبو راضي واحمد القاسم من عائلة رباح. عدد أبناء حطين قبل الرحيل كان حوالي ١٥٠٠ نسمة.

كل عائلة عندها مضافة، كنت وأنا صغير أروح مع أبوي على المضافة وكانوا يطلبوا مني اقرأ كتب مرّة عن الزير ومرّة عن عنتر. كان كل واحد يروح يسهر يوخذ معه عصاة ولما يوصل المضافة يحط العصاة وراء الباب.

المدرسة
أنا درست لصف سابع ابتدائي بحطين وبعدها كمّلت بطبريا، المدرسة كانت ٧ صفوف، بالأول كانت غرف مستأجرة وبالآخر بنوا مدرسة، كان عنا مدير من نابلس وبعدها من صفد ومعلم من لوبيا وحطين وطبريا، كانت المعلمين مستأجرين بيوت بحطين.

قبل ما طلعنا بمدة قرروا انه بدهم يزفتوا الشارع بين حطين وطبريا، كان طوله ٥ كم، ومضوا على اتفاق مع مقاول بحيفا اسمه حسن شبلاق، كان عنده شركة اسمها شبلاق وعبد الفتاح، بتذكر أنه صاروا يعطونا بالمدرسة عمليات حسابية عن هذا الشارع، مثلا قديش طول الشارع وكام كوب بدّه وقديش التكلفة.

بالجغرافيا كنت شاطر كثير، كان يعلّق المعلم الخارطة على الحيط، ويقول لطالب أين يقع نهر فلان أو مدينة أو جبل، الطالب ما يعرف، بعدها يناديني وأشرح للطلاب.

مش متذكر كثير النشيد الوطني بس بتذكر منه كم بيت:

"حماة الديار عليكم السلام

أبت أن تذل النفوس الكرام

عرين العروبة بيت حرام

وعرش الشموس حمى لا يضام

نحن جند الله شبان البلاد

نكره الذل ونأبى الاضطهاد"

المستشفى التبشيري
بحطين كان في دايتين واحدة اسمها زهرة أبو خليل والحاجة زهور، بس في ناس تخلق بالمستشفى بطبريا، كان في هناك مستشفى تبشيري الوحيد للمنطقة كلها، حتى من قضا عكا كانوا ييجوا عليه، الأطباء بالمستشفى كانوا عرب وأجانب بس صاحب المستشفى أجنبي ، إسرائيل حولته الى مستشفى ولادة واليوم استرجعته الجمعية التبشيرية وعملوه فندق.

الاماكن المقدسة:
بحطين في مسجد واحد، سمعت انه صلاح الدين هو اللي بنى المسجد أو انه بني كتذكار له، المؤذن كان اسمه محمد احمد نعيم، من قضاء طولكرم من قرية زيتا، كان كمان يعلم الاطفال قبل ما يطلعوا على صف الأول، اليوم بسموه صف بستان، ومعاشه كان مِد قمح أو مدين من اهل البلد.

في كمان مقام النبي شعيب للدروز، كان عنا عائلة بالبلد اسمها عائلة القيَم واللي كانت تقوم بالخدمات والحفاظ على النبي شعيب، ما بعرف من وين اصلهم يمكن من صفد، كانوا ينظفوا المقام ويغسلوا الفراش، من زمان بشهر نيسان كان ييجوا عليه مئات الدروز من جبل الدروز ومن كل محل، أهل البلد كانوا يستضيفوا الدروز عندهم. اليوم النبي شعيب مبني اغلبه على أراضي حطين، على زيتون وبساتين حطين.

الانارة:

كنا نضوي بقزاز نمرة اربعة وقلائل اللي يستعملوا اللوكس، كانت الناس تستعمل السراج مع زيت، وكانت الفلاحين اللي تسقي بالليل تستعمل قناديل الهوا.

محلات تجارية وصناعية

بحطين كان في اربع دكاكين، عند دار عزام ودار رباح وشعبان وعند عبدالله،، كان إسكافي بالبلد ونجارين يعملوا أعواد الحراث، كان في ملاحم ومعاصر زيتون وفرنين واحد عند دار أبو راضي ابن المختار وعند عوض حوراني بس معظم الناس كانت تسعمل الطابون، كان في حلاقين اثنين، منهم اللي يقبض مصاري واللي ما معه مصاري يعطي الحلاق مِد حَب أو مدّين.

الأعراس

بحطين كانوا يتزوجوا كثير من برّة، من الجش وغيرها، يروحوا يجيبوا العروس على الخيل، الأعراس كانت تصير بالبلد، كانوا يزفّوا العريس بالنبي شعيب، بالمراح يعملوا دبكة، أو على البيادر. كان واحد يعزف على المجوز اسمه محمود قدورة. وكان عنا زجال اسمه مصطفى يوسف الحطيني وأخوه أبو شكيب اللي إستشهد بمعركة قرني حطين.

البيوت:

بيوت حطين كانت حجر وقناطر، اللي كان معهم شوية مصاري كانوا يبنوا كمان طابق، أبوي وعمه وأبن عمه كانوا معلمين عمار، يبنوا ويقبضوا، كان ابوي يشتغل طول النهار من الصبح للمغرب ويوخذ ليرة فلسطيني. كانوا يجيبوا حجار من الوعر، الحجارة كانت نارية وفي حجر يابس وحجر أسود، المدرسة كانت حجر اسود.

ثوار حطين ايام الانتداب البريطاني:

كان الأنجليز يطوقوا البلد ويوخذوا الناس على المعتقلات بطبريا، اعتقلوا أبوي ثلاث اشهر بكدوري جنب الشجرة، كان أكثر من ثلاثين حطيني معتقل هناك، اتهموهم بالتعاون مع الثوار. أهل حطين شاركوا بكل الثورات واستضافوا ثوار، بالثورة الأولى هاجموا طبريا، الجيش البريطاني قتل بعض من الثوار، من حطين مات حوالي ستة ثوار، دخلوا على القرية وقتلوهم، قتلوهم عند البساتين والزيتون، واثنين انقتلوا داخل بيتهم.

الإنجليز هدموا بيتين بالبلد لأنه ادعوا انه الثوار كانوا بهاي البيوت، دار الحاج قاسم ودار خليل جفالة، أبوي راح بنالهم البيوت بدون مقابل. كانوا يحرقوا البيادر ويكسروا خوابي الزيت ويحرقوا الفراش، بحجة مشاركة أهل حطين بالثورة، سمعت انه حطين عملت مذبحة بطبريا بسنة ١٩٢٩، اليهود بطبريا كانوا أكثر من العرب ورئيس البلدية كان يهودي.

معارك قرني حطين وسقوط حطين :

ما كان باصات بحطين، اللي بدّه يسافر كان يروح على قرن حطين، شرق حطين كان في قرني حطين، هم عبارة عن جبلين شكلهم مثل القرون.

المقاومه بحطين كانت قوية مع انه سلاحهم كان خربان ومبرّد يشتروه بسوريا. كانت الشباب تطلع حراسة حوالي البلد من الشرق وعلى الطريق الرئيسي من اتجاه طبريا.

بال ٤٨ هاجم اليهود لوبيا، وين اليوم مفرق جولاني، هاجموها من إتجاهين، من الشجرة وطبريا، من طبريا كان الهجوم بالمصفحات ومن الشجرة مشاة، توغلوا فيها من الجنوب وقتلوا ١٦ شاب من المدافعين، لما وصلت المصفحات لأول لوبيا اجت نجدة من كل البلاد، اهل حطين نزلوا من الغور على الشارع الرئيسي بين طبريا والناصرة وسكروا الشارع، لما سكروا الشارع انسحبت مصفحات اليهود، وقدروا انه يعطلوا مصفحة واحدة ويحرقوها، بس قبل ما حرقوها لاقوا داخلها واحد معه رشاش، مسكوه وقتلوه واخذوا الرشاش منه، هاي كانت معركة قرني حطين. خلال المعركة استشهد اخوه للحطيني الزجال، اهل البلد دفنوه عند المقبرة اللي جنب النبي شعيب، بعدها رجع اليهود وجمعوا قواتهم عند مفرق بوريا وأجوا مشاة وتوغلوا على بعد كيلو من قرن حطين وتحصنوا هناك حتى يهجموا على حطين، اهل البلد قاوموهم وانقتل واحد يهودي والباقي انسحب.

اجا على حطين حوالي ٣٠ جندي من جيش الإنقاذ وعملوا إستحكامات بقرني حطين لأنه هناك كان

مركز إستراتيجي وموقع محصن. بس لما سقطت الناصرة وصفورية والمنطقة الجنوبية ، حسينا بالخوف، الثوار والجيش العربي انسحبوا، اهل البلد حست بالخوف وطلعت.
أهل حطين ولوبيا طلعوا سوا، طلعنا بدون مقاومة، الناس كلها طلعت مع بعض، حملت فراشها وأغراضها على الحصن والحمير ورحلت. بقي حوالي ثمانية ختيارية عاجزين، قسم منهم أولادهم رجعولهم وحملوهم على الدابة، بس في ٢ ماتوا وقبروهم هناك.
من اهل حطين اللي استشهد احمد الفياض ومحمود يوسف العثمان. استشهدوا بطبريا. وعلي مصطفى عبد الهادي استشهد بنصر الدين، ومحمد يوسف الحطيني قتل بمعركة قرني حطين، زوجته ولدت بالجرف فوق الرامة، وهي طالعة على لبنان على طريق البقيعة - سحماتا.
جارنا محمد خالد الإمام تصاوب بكتفه لما رجع على حطين يجيب اغراض من بيته، بعدها تعالج بلبنان ولما رجع استشهد بمجزرة عيلبون.

وتحدثني السيدة سهاد قائلة:

رحنا نمنا ليلة بالزيتون شمالي البلد، ثاني يوم رجعت على حطين أنا واختي على الحمير حتى نخبز بالطابون، يومها كان عمري ١١ سنة واختي ١٣، لما وصلنا عند الجامع صاروا يطخوا علينا من فوق من قرن حطين، بذكر كانوا اربع خيالة لابسين أبيض، الناس نادت علينا نرجع، بالبداية ما ردينا، بس بعد ما طخوا علينا واجت الرصاصة بالمسمدة وفاتت بالعجينات، خفنا ورجعنا.
بعدها رحنا على وادي سلامة، سكنا أسبوع تحت الزيتون، تروح الناس على حطين بالليل تجيب اكل واغراض من بيوتها وترجع، بعدها أبوي إستأجر بيت بعيلبون وسكنا فيها لليوم.

وعن رحيله الى لبنان حدثني توفيق الحوراني:

انا رحلت على لبنان، بلبنان رحت على عين الحلوة قعدت اربع سنين ورجعت بعدها لم شمل، كنت دايماً أزور أهلي بدون هوية وتصريح، مرتين مسكوني، مرة أبعدوني على جنين ومرة على لبنان، كانوا يسمونا متسللين. كنت أجي مشي طول الليل، وأرجع من عيلبون على عين الأسد على وعر بيت جن على الجرمق على برعم ومنها على عين الحلوه. كتير ناس انقتلت بالطريق، الجيش كان يربط للناس بالطريق.

مجزرة عائلة احمد أبو راضي في الجش

عائلة احمد محمد أبو راضي وأولاده من حطين رحلوا على الجش وكان معهم مرة ابن عمه وأولادها، حوالي ١١ نفر، لما رحلوا على الجش سكنوا بالمدرسة، اجا اليهود على المدرسة، مسكوا ثلاث شباب، طخوا اثنين والثالث صابوه باجره وهرب، أبوهم لما شاف اللي صار راح جاب بارودة وصار يطخّ على اليهود، بعدها قتل اليهود كل العيلة أطفال ونساء، ١١ واحد انقتلوا، بقي هذا الولد اللي هرب على لبنان، بس انقتل بعد بفترة وهو راجع بالطريق.

ما تخافي يا سهاد هذا القمر !

ب ١٩٤٩ بعد ما هديت الأوضاع، قسم من أهل حطين رجعوا على البلد واشتغلوا بالارض والزيتون سكنوا بالبيوت، اهلي سكنوا بدار ابن عمتي واشتغلوا عند واحد يهودي ختيار من طبريا عنده اراضي بحطين واجا سكن بدار الحاج قاسم ، بس اليهود اليمنية اجوا بعد هيك قتلوه وسرقوه.
باول الخمسينات اجا الجيش الإسرائيلي وشاف البلد مليانة بأهل حطين ومعهم عمّال وبشتغلوا بأرضهم، خاف انه أهل البلد يرجعوا، جابوا سيارات شحن وحملوا الناس ورموهم بين المغار وعيلبون ودير حنا وبعدها جابوا الجرافات وهدموا البلد.
العرب واليهود سرقوا بيوتنا ومحصولنا عن البيادر، اهلي خبوا القمح ببراميل بالبيت واطلعناه واحنا نشتغل عند اليهودي.
بذكر اجو الدروز وصاروا يدوروا على البيوت بدهم يوخذوا التبن تبع الطرش عشان يبيعوه، أبوي خاف انه يوصلوا حارتنا، نزلنا بالليل أنا وأبوي وحملناه.
مره رحنا انا وأبوي على حطين حتى نطلع القمح من ارضنا، واحنا طالعين من البلد رحنا على مغارة، ابوي صار يخيط الشوالات حتى نخبي فيهم المحصول، وانا قاعدة شفت اشي عم بضوي وبتحرك، خفت وصرت أقول لأبوي لحقنا الجيش، صار أبوي يضحك وقاللي ما تخافي يا سهام هذا القمر.

אל נחמני

עמר אע'באריה

"אלנחמני", שהפליטים המרואיינים כאן מזכירים, הוא לא אחר מאשר יוסף נחמני שהיה מנהל משרד הקרן הקיימת לישראל בגליל. נחמני הציב לעצמו יעד, "לרכוש כמה שיותר אדמות מערבים, ולהקים עליהם ישובים יהודיים"(אתר האינטרנט- הבמה). רכישת אדמות מפלסטינים על ידי נחמני ודומיו בשליחות הציונות נבעה בראש וראשונה מטעמי השתלטות על קרקע להתיישבות יהודית. ציפייתם הייתה שככל ש"הרכישות" יצליחו יהיה פחות מקום לערבים בארץ. שיטות "הרכישה" כללו לחצים, ניצול, פיתויים, התחכמויות משפטיות וקומבינות עם פקידים בריטיים או פאודלים טורקים או לבנונים. השיטות האלה לא מעידות על עסקות נדלן תמימות, בוודאי לא על חיפוש קורת גג למחוסרי בית או רצון לשכנות טובה, כדברי הפתגם הערבי "אלג'אר קבְּל אלדאר", דהיינו מצא את השכן לפני הבית. כאשר מישהו מכר את האדמה, הוא, או מי שעיבד אותה, סולק ממנה. מעין חוק טבע. גם מי שלא מכר סולק, כפי שמעידים פליטי חטין על "אלנחמני" ועל עצמם.

נחמני הותיר אחרי מותו יומנים אישיים שעוררו ויכוחים בחברה הישראלית, בעיקר אחרי הסרט התיעודי "יומני יוסף נחמני" של דליה קרפל, ששודר בערוץ הראשון של הטלוויזיה הישראלית. הסרט עוסק בדרכי "רכישת" האדמות על ידי התנועה הציונית. "בעזרת היומנים המרתקים שנחמני הותיר אחריו, יומנים השופכים אור חדש על שהתרחש בגליל בשנים אלה, נחשפים בפנינו שנות הציונות הקריטיות מנקודת מבט ייחודית של מי שגילה נחישות ועיקשות מצד אחד, אך גם חרדות ונפש סוערת מצד שני. בדמותו של נחמני התגלמו שני פניה של הציונות. הפן ההומניסטי שחלם על דו קיום וחיים ביחד לצד השכן הערבי, ומצד שני הפן הביטחוניסטי ששוכנע לבסוף שטרנספר הוא הפתרון היחיד לסכסוך בין שני העמים על חלקת אדמה זו", כדברי האתר האלקטרוני. גברת סהאם שבאיטה, מספרת בעדותה שמצד אחד נתן נחמני לאבא שלה לעבוד (באופן בלתי חוקי) ואף עזר לו לקבל אזרחות ולחזור לגבולות המדינה, אך מצד שני איים עליו באיבוד מקור פרנסה, אם לא ימכור לו את האדמה. הוא אכן פיטר אותו.

عمر إغبارية

"النحماني"، الذي ذكره اللاجئون الذين أتينا بشهادتهم في هذا الكتيب، ما هو إلاّ يوسف نحماني، الذي شغل منصب مدير مكتب الكيرن كييمت في الجليل. هذا الرجل وضع نصب عينيه هدفاً هو "امتلاك أكثر ما يمكن من أراض عربية، وإقامة بلدات يهودية عليها". إن امتلاك أراض فلسطينية من قبل نحماني وأمثاله من رسل الصهيونية نابع من منطلق السيطرة على أرض لتحضيرها لإسكان اليهود. وكلما زاد شراؤهم نجاحاً قلّت أماكن الممكنة لسكن للعرب. وأساليب الشراء التي كانت مشيبة بالضغوط والاستغلال والإغراءات والتحذلقات والمؤامرات مع موظفين بريطانيين أو إقطاعيين عرب وأتراكط هذه الأساليب لا تدل على صفقة تجارية ساذجة ولا على بحث لسقف واقٍ لمن لا بيت له وبالطبع ليست بحثاً عن جيرة طيبة كقول المثل العرب "الجار قيل الدار".

تصف الصهيونية نفسها بالممزقة بين أهدافها الإنسانية واحتياجاتها الأمنية. وكذلك يتحدثون عن يوسف نحماني الذي قال في مرحلة معينة أن الترانسفير للعرب هو الحل الأمثل.

إن المحاولات للسيطرة على أراضي حطين بدأت في بداية القرن الماضي. إلاّ أن الصهيونية لم تكن راضية عن إنجازاتها في هذا المكانط وذلك رغم اقتنائها هناك أرضاً يقول السيد توفيق حوراني شاهدنا على النكبة إنهم اشتروا الأرض من إقطاعي لبناني اسمه مصباح رمضان، ليقول لنا إن أهل حطين لم يبيعوا أرضاً برضا. ويدعم كتاب أليكس بيين، "تاريخ الاستيطان اليهودي"

النحماني

הנסיונות לרכוש את אדמות חטין החלו בתחילת המאה הקודמת. ההצלחות מנקודת מבט ציונית לא היו גדולות, למרות שכמה מאות דונמים כן נקנו בשיטת "הפיאודל התורן" (ראו עדות מר תופיק חוראני). המושבה מצפה הוקמה בשנת 1908 על אדמות שנרכשו בהצלחה כנראה בדרך זו. ".....
מדובר כאן על הקנייה הבלתי מוצלחת של אדמת חטין על ידי הקרן הקיימת בשנת 1905. במשא ומתן שנמשך שבע שנים עלה בידי המשרד הארצישראלי לאחד את ארבע מאות החלקות הקטנות שהיו מפוזרות בגבולות הכפר, ל-39 חלקות בשלושה גושים, והללו נפרדו באופן חוקי מנחלת הכפר" (תולדות ההתישבות הציונית, אלכס ביין,עמ' 91). גם אם הצליחו להשיג אדמות בחטין, תושבי הכפר הפכו עסקה זו ללא כדאית, לא אפשרו לבעלים החדשים לשהות בכפר או ליהנות מהמים שלהם. "עתה (1913) החליטה הקרן הקיימת על פי הצעתו של המשרד הארצישראלי להקציב 15000 פרנק להחזקת קבוצת כיבוש. הקבוצה החדשה בת 15 חברים מיוצאי לודג' (...) ניהלה את עבודתה בחטין בהשגחתה של קבוצת דגניה ועל פי הוראותיה (...) קבוצת חטין עמדה בפני קשיים מרובים. חלקות הקרקע היו מפוצלות, מים לא היו במקום, הפועלים נאלצו לגור לא בחטין אלא במצפה. כל הגורמים הללו עשו את העבודה למסוכנת וחמורה" (שם,עמ' 92).
על פי הנתונים של החוקר הפלסטיני וליד אלח'אלדי, לכפר חטין היו בשנת 1945 יותר מ-22 אלף דונם, מתוכם 147 דונם בבעלות יהודית.
על פי רוב המחקרים, עד 1948 התנועה הציונית רכשה 6% מהאדמה בפלסטין.

מקורות:
אלכס ביין, תולדות ההתישבות הישראלית, מסדה, רמת גן 1970.
וליד אלח'אלדי, כַּיְ לַא נַנְסַא- כפרי פלסטין שישראל הרסה ב1948, בירות,1997.
www.habama.com

هذا الرأي:" نحن نتحدث عن محاولة فاشلة لشراء أراض في حطين من قبل الكيرن كييمت. فبعد سبع سنوات من المفاوضات استطاع مكتب "أرضسرائيل" أن يجمع ٤٠٠ قطعة صغيرة مبعثرة في ٣٩ قسيمة." وحتى بعد ذلك لم يتح أهل حطين للمالكين الجدد الاستمتاع بخيرات بلدهم ولم يتعاونوا معهم ويقول الكتاب نفسه: "مجموعة الاحتلال المكونة من ١٥ شخصاً لفلاحة واستثمار الأرض في حطين تواجه مصاعب جمة، الأرض مبعثرة ولا يوجد ماء في المكان ولا يمكث العمال في حطين وإنما في مستوطنة ميتسبا. كل هذا يجعل العمل هناك خطراً وصعباً".
وإذا عدنا إلى النحماني فهو أيضاً لم ينجح كثيراً مع أهل حطين رغم محاولاته الملتوية لاكتساب ودهم. وقد فضل والد السيدة سهام شبايطة أن يطرده النحماني من عمله على أن يبيعه أرضه. وهكذا دخلنا عام ١٩٤٨ ولم يملك اليهود سوى ١٤٧ دونماً من بين أكثر من عشرين ألفاً كانت لأهالي حطين. وحسب أغلب الأبحاث لم تنجح الصهيونية بشراء أكثر من ٦٪ في كل فلسطين.

מסמכים מהתקופה העותמנית שמורים בידי פליטי חטין

وثائق من العهد العثماني

بحوزة أهالي حطين

مع الشكر لصابر شبايطة ... בתודה לסאבר שבאיטה

עדותה של פליטה

סהאם פאלח שבאיטה - כנאענה
נולדה בכפר חטין בשנת 1939

היא ומשפחתה עברו לגור בכפר עראבּה הלא רחוק בגליל
במרס 2007 היא מספרת ומשחזרת את סיפורה ואת סיפור הכפר שלה
ראיינה: רנין ג׳ריס

<u>**חטין**</u>

....הרחובות בחטין היו מרוצפים. לא יודעת למה. רחובותיה היו של עכּא, ברחובות עברו תעלות מים מסודרות. אלה היו מי המעייניות. בחטין יש הרבה מעיינות. המעיין היה ליד קבר הנביא שעיבּ [יתרו], משם המים ירדו בתוך תעלות עד לבוסתנים למטה וחלק מהמים יצרו מעיין נוסף במורד ההר קראו לו ״עין אל-קסטל״, הוא היה ליד המסגד. הייתי עולה לגג המסגד הזה כדי לקטוף תאנים מעץ התאנה הנמצא בגן שלנו הסמוך למסגד ולעין אל-קסטל. לגן שלנו קראו גן היהודי כי אבא שלי קנה אותו מאדם יהודי. הוא קנה ארבעים דונם שנתיים או שלוש לפני שיצאנו מהכפר. היה לנו כרם זיתים אל אבא שלי השאיר חצי מעצי הזית ובמקום החצי השני הוא זרע עגבניות ולוביה ועוד. האדמה קיימת עד היום.

נשים היו מביאות מים מהמעיין. אני זוכרת שכמה חודשים לפני הכיבוש הגברים דיברו על כך שבקרוב יהיו לנו מים בצנורות

السيدة سهام فالح إبراهيم شبايطة – كناعنة
ولدت في حطين سنة ١٩٣٩

رنين جريس راجعت معها ذكرياتها وسمعت شهادتها من خلال هذه المقابلة التي أجريت في آذار ٢٠٠٧ في عرابة البطوف حيث تسكن.

حطين بلد مسلم. بلد تاريخية بنيت ثلاث مرات، مين ما سمع عن معركة صلاح الدين الأيوبي، لليوم في أثارات من البلد القديمة وفيها مقام النبي شعيب للدروز. الشوارع بحطين كانت بلاط. ما بعرف ليش، كانت شوارعها مثل شوارع عكا. وقنوات المي تمر فيها. القنوات كانت بين البيوت. هاي المي مية العيون. حطين فيها كتير عيون، مية العيون كانت جنب النبي شعيب، تنزل بقنوات على البساتين وقسم منها ينزل على القسطل، القسطل كان جنب الجامع. هذا الجامع كنت اطلع عليه ألقّط تين من حاكورة أهلي الموجودة بين الجامع والقسطل. حاكورتنا اسمها حاكورة اليهودي لأنه أبوي إشتراها من يهودي، اشترى 40 دونم، قبل ما طلعنا بسنتين أو ثلاثة. كان عنا كرم زيتون بس أبوي قلع نص الزيتون وزرعه لوبية وبندورة... لليوم الأرض موجودة.

كانت النسوان تروح تملّي ميّ من العين، بذكر قبل الاحتلال بأشهر كنت أسمع الرجال تقول انه ان شاالله عن قريب بدنا ندخّل مواسير ميّ على البيوت. طلعنا وما دخلنا المواسير.

أهل القرى المجاورة مثل عرابة، دير حنا، سخنين، نمرين ولوبيا، ما كان عندهم مي كتير، لما كانوا يروحوا على

עד הבתים. יצאנו מהכפר לפני שנכנסו הצנורות.

תושבי הכפרים השכנים כמו עראבּה, דיר חנא, סכנין, נמרין ולוביא נהגו לנוח ליד עין אל-קסטל בדרכם לטבריה. היו נחים אצלנו עם הבהמות שלהם ואחר כך היו ממשיכים בדרכם.

ליד אל-קסטל היה הבסתן של המשפחה שלי. אבא חפר שם בריכה שאורכה ארבעה מטר ורוחבה שני מטר לעומק מטר וחצי, כדי לאגור את המים העודפים. כי היתה חלוקת מים בין האכרים בחטין. למשל היום התור של אבא שלי להשקות את הגן, אחרי שהוא גומר להשקות היה שומר את המים הנותרים בבריכה. ליד הבריכה היה עץ אגוז גדול. כשחזרתי לבקר את חטין אחרי הגירוש ראיתי שהעץ נפל לתוך הבריכה.

אצל משפחתי היה חדר אורחים גדול. בכל בית היה חדר אורחים. בבית משפחתי היו ארבעה חדרים, אחד לאורחים ואחד לאחסון מצרכים ומזון. מצרכים לקיץ. כשבאים אורחים מגישים להם מהמצרכים.

טבּריָא

אחד הדודים שלי עבר לגור בטבּריא. פתח חנות ומכר שם מתוצרי הכפר, ירקות ולבן ..... והכל.

הנשים עבדו באדמה, זרעו וקצרו ועשו את הכל. אני הייתי מצטרפת למשפחתי בעמק. הנשים היו מתעייפות, קמות בבוקר לאפות ולהכין צידה לעובדי החריש וגם לעבוד באדמה. זרענו חטה, חומוס, כרשינה, עדשים ותירס, זה חוץ מהבסתן שהיה בו הכל.

בחטין היו הרבה עצי זית. לכל משפחה היו בהמות משלה. אנשים נעזרו בבהמות כדי לעלות לרגל, מסע של חודשים על הבהמה. היו נשים חלבניות. ממשפחתי היו הולכים לטבריה כדי למכור את החלב. הנשים נשאו

طبريا كانوا ييجو على القسطل يرتاحوا ويشربوا هم والدواب وبعدها يكملوا الطريق.

أمام القسطل كان بستان لأهلي، أبوي حفر هناك بركة طولها مترين وعرضها اربعة متر والعمق متر ونص، الميّ اللي تزيد كنا نحفظها بالبركة، لأنه الميّ بحطين كانت مقسمة بين الفلاحين، مثلاً اليوم دور أبوي يسقي الزرع، لما يخلص ريّ، الميّ اللي تبقى كان يحطها بالبركة. جنب البركة كان في شجرة جوز كبيرة. لما رجعت أزور حطين بعد ما تهجرنا كانت شجرة الجوز واقعة بالبركة...

عند اهلي كان في مضافة، كل بيت فيه مضافة، أهلي كان عندهم 4 غرف، واحدة منها للمضافة وكمان غرفة للمونة. مونة الضيف... لما يجوا الضيوف نقدملهم من المونة.

عمي محمد هو اللي كان ماسك الديوان، أبوي كان يشتغل بالبساتين وعمي محمود كان مع الحراثين، كان عنا 4 حراثين.

طبريّا

عمي احمد كان ساكن بطبريا يبيع المنتوج هناك بالدكانة.. خضرة ولبن وكل شي.

النسوان كانت تنزل على الأرض تعشب وتحصد وتعمل كل شي، انا كنت الحق أهلي على السهل، النسوان كانت تتعب كتير، تقوم الصبح تخبز وتحضر زوادة للحراثين وتفلح. كنا نزرع قمح وكرسنّة وحمص وعدس وذرة، غير البساتين اللي كان فيها كل اشي. حطين كان فيها زيتون كثير وكل بيت فيه دواب، الناس كانت تروح تحج على الدواب، يسافروا أشهر على الطريق.

بحطين كان في نسوان لبّانات، أهلي كانوا يحلبوا ويروحوا على طبريا يبيعوا، النسوان تحمل على روسها وتروح تبيع بطبريا، لليوم الشارع اللي كنا نمشي فيه من طبريا لحطين موجود. أبوي كان يقلنا انه بحطين فيه غوليه بالشارع، طلعت بالاخر واحدة بدوية من دار فواز مجنونة وقاعدة بنص الشارع.

قسم من المحصول كنا نبيعه بطبريا. كل أغراضنا نشتريها من هناك، حتى المريض كان يروح على طبريا.

طبريا كان فيها حمامات. كنت أروح مع امي للحمام. لليوم الحمام موجود بس مسكّر، الحمام كان عقد قديم، جورة بالأرض غميقه، ومن جوّا بركة تنزل عليها

על ראשיהן את החלב והלכו למכור אותו בטבריה. השביל שהלכנו בו מחטין לטבריה קיים עד היום.

את המצרכים שלנו קנינו בטבריה. אפילו החולים הגיעו לרופא בטבריה. בטבריה היה חמאם. הלכתי עם אמא שלי לחמאם. החמאם ישנו עד היום אך נעול. הוא בנוי עמוק בתוך האדמה בצורת קשת ישנה ובתוכו בריכה שהנשים ירדו אליה במדרגות.

לידנו גרו יהודים באם אל-כַּתבְּ [ליד ההתישבות מצפה], אני לא יודעת מה המקור שלהם, אדמותינו היו "שכנות". היחסים אתם היו טובים. אני זוכרת שפעם נערים מחטין גנבו צאן מעין אל-כַּתַבּ, אז אנשי חטין החזירו את הצאן לבעליו.

בחטין היה בית ספר. הוא היה מעל הבית שלנו. היה רק לבנים. המורה היה מסַפַדְ [צפת], סלאח שמו. גר אצלנו בשכירות עם אחותו. רק בת אחת מחטין למדה בבית ספר, ע'זאלה רבאח בתו של המח'תאר. למדה בטבריא. היום היא גרה באבו דבי. אנשי חטין אמרו לאבא שלה אז ששלחת אותה ללמוד כדי שאחר כך היא תכתוב מכתבים לחבר שלה? הוא אמר להם " עדיף שהיא תכתוב בעצמה מאשר מישהו אחר יכתוב בשבילה".

מנהגים

החתונות התקיימו בככר המרכזית של הכפר. בערב הבעירו מדורה כדי שהאנשים יראו אחד את השני. כל חטין היתה מגיעה לחתונה. הבנות התחתנו בגיל צעיר. בחתונה היו משוררים עממיים. צעירים וצעירות רקדו. הדודה שלי היתה תופרת, הדוד שלי מחמד היה מביא בד מטבריא לנשים, היה מביא בד לבנות ובד לאמהות, היינו יושבות ותופרות. כל אשה תפרה בשביל משפחתה, אך הדודה שלי תפרה לכלות גם תמורת

النسوان بالدرج.

كان في جنبنا يهود من عين الكتب، ما بعرف شو أصلهم، كانوا جيراننا بالأرض، العلاقات معهم كانت منيحة، بذكر مرة شباب من حطين سرقوا غنم من عين الكتب، وأجوا أهل حطين ورجّعوا الغنم لأصحابها.

"تكتب هي، أحسن ما حدا يكتبلها"

المدرسة كانت فوق دار أهلي، كانت بس للأولاد، أبوي كان بدّه يبعتنا على طبريا نتعلم... كان معلم اسمه صلاح من صفد مستأجرعنا مع اخته.. بس بنت واحدة من حطين تعلّمت، غزالة الرباح بنت مختار البلد، تعملت بطبريا واليوم ساكنة بأبو ظبي، أهل حطين صاروا يقولو لأبوها، بعتها تتعلم عشان بكرة تصير تكتب مكاتيب لصاحبها.. قالهم "تكتب هي، أحسن ما حدا يكتبلها"..

الطوابين:

ما كان في أفران بحطين، بس طوابين، النسوان هي اللي تبني الطابون. يبنوا خشة صغيرة وبيت العيش داخلها، يعملوا بيت من طين ويغطوه بحديد وكل يوم يحطوا عليه نار وزبل وبعدها يصيروا يخبزوا فيه. الزلام كانت تحطب مش النسوان لأنه ما كان في عنا أحراش، كانوا يروحوا يحطبوا من عيلبون.

أعراس حطين في المراح:

كانت الأعراس تصير بالمراح. يجيبوا حطب ويولعوا نار عشان البلد تتفرج على بعضها. كل حطين تروح على العرس. البنات كانت تتزوج بجيل صغير. كان في زجل وحدايه. والشباب والبنات ترقص.

خالتي كانت خياطة، كان عمي محمد يروح يجيب قماش من طبريا للنسوان، كان يجيب ثوب للبنات وثوب للأميات ونصير نخيط... النسوان كانت تخيط لبيتها، بس خالتي كانت تخيط للعرايس كمان مقابل مصاري.

"وحيات راس ابو فلان"

بحطين كان في مراح، كل شي نعمل فيه. مرة جابوا سينما على المراح. الغجر كانوا ييجوا كل مدة ومدة على المراح بحطين، ومش عارفة كيف كانوا يمشوا على

כסף.
את כל האירועים עשינו בככר המרכזית. פעם הביאו לככר קולנוע. ומדי פעם הצוענים הגיעו לככר, אני לא מבינה איך יכלו ללכת על החבל, היו מהללים את אנשי הכפרים ולקחים כסף. פחדתי מהם. היו גונבים מהבתים. את האוהלים שלהם הם הציבו בגרן.

נכבה

הצעירים עשו תורנות בשמירה על הכפר. קנו נשק. הצבא הערבי בנה ביצורים מעל לביתנו. הלכתי להסתכל איך חופרים באדמה ובונים את הביצורים. הם ישנו בבית הספר. אחרי שלוביא נכבשה פחדנו. האנשים החליטו לצאת, אפילו הצבא הערבי. כל צעירי חטין לחמו בלוביא, היתה התנגדות בלוביא. שני צעירים מחטין נפלו בלוביא ביום כיבושה. אני זוכרת שהביאו את גופותיהם לכפר על הכתפיים דרך אל-נבי שעייב [קבר יתרו].
עזבנו את הכפר בעונת הקציר. החטה עדיין בגורן. יהודי טבריא אמרו לנו שלא לעזוב את חטין, אבל האנשים פחדו. שמענו על דיר יאסין ואיך ששחטו את הנשים ואת הבנות. פחדנו ולכן עזבנו. הצבא [הישראלי] נכנס לחטין אחרי שהאנשים יצאו. אנחנו יצאנו ביום. אני ואחותי ארזנו את החפצים והבגדים בתוך שק. כשאמא באה מהעמק עלינו על הסוסים ועזבנו. כל האנשים הלכו בשדות הפתוחים. חלקם העמיסו את החפצים על הבהמות וחלקם נשאו על הראש. כל אחד הלך בכיוון אחר. שמענו על מישהי ששכחה את בתה מתחת לעץ זית, מישהו מעראבה מצא אותה ואימץ אותה. אנחנו הלכנו לוואדי אל-לימון, הוא וואדי אל-חמאם [בין כפר זיתים לבין הכנרת], שהינו שם והמטוסים מעלינו. אחר כך הלכנו לוואדי סלאמה [היום נחל צלמון]. היינו שם כחודש, ישנו בין עצי

الحبل، كانوا يمجدوا بأهل البلد مثلا يقولوا "وحيات راس ابو فلان" ويوخدوا مصاري. كنا نخاف منهم. يسرقوا من البيوت وينصبوا شوادرهم على البيادر.

الثورة:

عمي محمد شبايطة كان من الثوار، مرة أجو الأنجليز يعتقلوه.. هرب وطلع على سطح الدار وأخذ السلم معه. كانوا لما يمسكوه ينفوه على الشام أشهر وبعدها يرجع ويجيبلنا حلويات من الشام. حطين كان فيها كتير ثوار. ابن عمي فضل كان من الثوار. رحل معنا لما طلعنا على وادي الليمون.

"رحلنا لما سقطت لوبيا":

شباب حطين كانت تعمل حراسة ليلية على حطين. كانوا يشتروا سلاح. الجيش العربي بنى إستقامات فوق دار أهلي، وكنت اروح اتفرج عليهم كيف يعملوا الإستقامات ويحفروا بالأرض. كانوا يناموا بالمدرسة.
لما سقطت لوبيا حسينا بالخطر وقررت الناس تطلع حتى الجيش العربي. كل شباب حطين حاربوا بلوبيا، لوبيا قاومت. لما سقطت إستشهدوا شابين من حطين. بتذكر لما جابوهم على البلد على أكتافهم عن طريق النبي شعيب.
يوم ما رحلنا كانت الناس بالحصيدة. القمح بعده على البيادر. يهود طبريا قالولنا ما تطلعوا من حطين بس الناس خافت. سمعنا بدير ياسين وكيف ذبحوا البنات والنسوان. خفنا وطلعنا.
الجيش دخل حطين بعد ما طلعت الناس.
احنا طلعنا بالنهار. جبنا انا واختي فاطمة شوال خيش وضبينا أواعينا لحد ما اجت امي من السهل، ركبنا على الخيل وطلعنا. الناس كانت ماشية كلها بالوعور. اللي حامل على راسه واللي على الدواب. كل واحد راح بإتجاه. سمعت عن واحدة تركت بنتها تحت الزيتون ورباها واحد من عرابة.
احنا رحنا على وادي الليمون، من جهه المجدل اسمه وادي الحمام ومن جهة حطين اسمه وادي الليمون، نمنا هناك والطيارات حوالينا، بعدها طلعنا على وادي سلامة لمده شهر. نمنا على الارض تحت الزيتون.
أبوي كان يرجع بالليل من وادي سلامة مع أولاد عمي عشان يحمل أغراض من البيت، بس أغلب المحصول

הזית. אבא שלי נהג לחזור בלילה מוואדי סלאמה עם בני דודי לחטין כדי להביא עוד חפצים מהבית. כשחזר כל פעם היה אומר שהיהודים נכנסו לחטין, כי כל פעם שהיהודים שמעו רעשים בין הבתים הם היו יורים עלינו. אחרי זה הלכנו לאל-פראדיה, שכרנו בית וגרנו שם חודשיים. כשהרגשנו שאל-פראדיה הולכת להיכבש הלכנו לבנת ג׳בייל [בלבנון]. מכרנו את הבהמות ובעלי החיים והצאן שלנו, יותר מארבעים ראשי בקר. אחר כך גרנו בעין אל-חלווה [מחנה פליטים בלבנון] שלוש שנים. שם האו״ם נתן לנו אוהלים ואוכל. אבא שלי לא יכל לגור בעין אל-חלווה. הוא המשיך לעבוד בפלסטין כגנן אצל איש יהודי מטבריא קראו לו אלנחמני. אבא שלי היה מבקר אותנו בעין אל-חלווה רק פעם בכמה חודשים. הדודים שלי מצד אמי ואבי היו גם הם בעין אל-חלווה. רק אבא שלי החליט אחרי שלוש שנים שנחזור לפלסטין. לא הצליח לחיות בלבנון. הנחמני ביקש מאבא שלי לחזור עם משפחתו לחטין. ושהוא יוציא לנו תעודת זהות. בהתחלה הוא השיג תעודת זהות לאבא שלי, אחר כך לאמא. כך חזרנו בשנת חמשים ושתיים מעין אל-חלווה לבנת ג׳בייל, משם אלא-ג׳ש [בתוך גבולות ישראל - גוש חלב] ברגל. שם גרו הדודים של אמא שלי. הגענו לכפר אל-ג׳ש בבוקר. נשארנו בכרם התאנים עד החשכה כי פחדנו מהצבא. במקרה המושל הצבאי [אולי הכוונה למפקד צבא באיזור] הגיע למקום כדי לאכול תאנים. אשתו של הדוד שלי אמרה שהתאנים הטובים נמצאים למעלה, לך לשם. כך היא הרחיקה אותו וניצלנו. למחרת נסענו אני ואחיותי פאטמה ועדלה עם אבא שלנו באוטובוס לעכא [עכו]. מעכא נסענו במשאית לעראבה אצל דודתי. למחרת אבא שלי נסע בחזרה לאל-ג׳ש והביא את אמי ואת אחיי הקטנים טארק

كان على البيادر. لما يرجع كان يقول "اليهود دخلوا على حطين" لأنه لما اليهود كانوا يسمعوا ضجة يصيروا يطخوا.

الكبار بالسن طلعوا مع الناس، ستي أم أبوي حطوها بعرابة عند عمتي، وبعدها طلعنا على الفراضية، استأجرنا بيت وقعدنا شهرين ولما صارت الفراضية بدها تسقط رحنا على بنت ام جبيل بسيارة، بعنا الدواب والمواشي اللي معنا، أكثر من اربعين راس بقر، وبعدين رحلنا على عين الحلوة لمدة ثلاث سنوات، هناك وكالة الغوث وزعت علينا الشوادر والأكل.

"طارت طيارة بالبلد تلامع والملك عبد الله مات بالجامع"

لما مات الملك عبد الله كنا بعين الحلوة، كان عنا جار ضرير اسمه أبو صالح، أجا عنا وجاب كرش حلاوة موت الملك، وصارت الناس تغني "طارت طيارة بابلد تلامع والملك عبد الله مات بالجامع".

أبوي ما قدر يعيش بعين الحلوة، كان يقعد بفلسطين أشهر يشتغل بستانجي عن يهودي من طبريا اسمه النحماني بطبريا ويجي يزورنا بعين الحلوة، أعمامي واخوالي كلهم بعين الحلوة، بس أبوي قرر بعد ثلاث سنوات انه نرجع على فلسطين، ما قدر يعيش بلبنان. جوز خالتي إنقتل بعيلبون. لما صارت مجزرة عيلبون وماتوا 12 شاب كان هو واحد منهم. خالتي ما عرفت انه مات إلا لبعد فترة.

النحماني طلب من أبوي، انه يرجع مع عائلته على حطين وانه راح يعمل هوية لأمي ولأخوتي، بالأول عمل هوية لأبوي وبعدها لأمي، وهيك رجعنا بال- 1952 من عين الحلوة على بنت ام جبيل، ومنها على الجش مشي على إجرينا، لأنه خوال امي بالجش. وصلنا على الجش أول النهار وبقينا بكرم التين للمغرب لأنه كنا خايفين من الجيش، بالصدفة إجا الحاكم العسكري يوكل تين، قالتله مرة خالي وين جاي لهون. التين الشلبي موجود لفوق. اطلع فوق. وهيك نجينا من الحاكم العسكري. تاني يوم جابني أبوي أنا واختي فاطمة وعدلة وركبنا بالباص من الجش لعكا ومن عكا رحنا مع واحد بسيارة شحن عند عمتي على عرابة، تاني يوم رجع أبوي من عكا على الجش وجاب أمي وأخوتي طارق وسعاد الصغار. لما طلع أخوي طارق على الباص طلب من أبوي فرنك.

וסעאד. כשגרנו בעראבה, אבא שלי המשיך לעבוד אצל הנחמני בטבריא. הוא נהג לחזור ברגל מטבריא לעראבה. יום אחד הנחמני אמר לאבא שלי :" פאלח, אני רוצה שתתן לי את האדמה שלך, ולא אין לך עבודה אצלי", אבא סירב ועזב את העבודה אצל הנחמני. אחר כך השב"כ היה מגיע לאבא שלי ומציע לו שיוותר על האדמה בחטין ובתמורה יקבל אדמה בכל מקום שירצה. אבא סירב לוותר על אדמתו.
אחי סאבר החליט ללמוד בחוץ לארץ. זה היה בשנת שבעים ושש. אבא ואמא הסיעו אותו לשדה התעופה. בדרכם חזרה עשו תאונת דרכים ושניהם נהרגו.

שורשים

אני ובעלי ביקרנו בחטין [לא זכור באיזה שנה] כשהבתים היו קיימים. אנשים מטרעאן פירקו את הבתים ולקחו את האבנים. הלכתי לי בין השיחים, לא פחדתי. הלכתי לחפש את גן אל-מִרְדְפֶה, הגן הזה היה מטע תאנים שאבא שלי שתל לפני שעזבנו את חטין. עצי התאנה נהיו גדולים, ונצרים צמחו לידם. אכן, השורשים לא מתים.
אחר כך הלכתי לראות את מקום בית רבאח. הייתה שם רצפה מבטון קיימת עד היום, יצקו אותה לפני הגירוש כדי לבנות בית בד. המשכתי בסיור שלי וראיתי בתים הרוסים האופן חלקי, ראיתי את פתחי האוורור של הבתים. העצים קיימים עד היום. לאבא שלי הייתה תקווה עד יומו האחרון לחזור לחטין. נהג ללכת בכל יום ששי עם אחי טארק לחטין והיה מסביר לו איפה האדמות שלנו. אנחנו עדיין מבקרים בחטין. כשאני הולכת אני מזמזמת "ארצי ארצי, אפדה אותך בדמי, שלום לך ארץ אבותיי, בך טוב לחיות ותענוג לשיר".

أخوي كان عمره 3 سنين وبعرف بس لغة الفرنك من عين الحلوة. أبوي لكشه وسكت طارق. لما وصلنا على عرابة اشتغل أبوي بطبريا عند النحماني. كان يرجع مشي من طبريا على عرابة. بالآخر قرر انه ننتقل على عيلبون. بعدها أجا النحماني وقال لأبوي: "فالح بدي أرضك، أو بتعطيني أرضك او ما في الك عندي شغل"، أبوي قاله ما بدي اشتغل وهيك ترك الشغل عند النحماني، وصارت المخابرات تيجي عند أبوي ويقولوله وين بدك بنعطيك أرض بس تنازل عن أرضك بحطين. بس أبوي ما رضي يتنازل.
ب 1976 برمضان قرر أخوي صابر يتعلم خارج البلاد، راح أبوي وأمي حتى يوصلوه على المطار، وهم راجعين بالطريق عملوا حادث وماتوا.

"الجذور لا تموت"

لما رجعت بعد سنين أزور حطين أنا وجوزي كانت البيوت موجودة، بس أهل طرعان فكوا البيوت وأخذوا الحجارة. صرت أمشي بين العشاب، ما خفت، رحت أدور على حاكورة المردفة، هاي الحاكورة كان أبوي زارعها تين قبل ما طلعنا وانا وقتها طلعت على التينة ووقعت. التين صار كبير وطالع شتل صغير جنبه. صحيح إنه الجذور لا تموت.
رحت بعدها أشوف وين كانت دار رباح، كان في هناك مصطبة باطون بعدها موجودة لليوم، عملوها قبل التهجير عشان يبنوا بابور زيت. كمّلت الطريق بالبلد وشفت طاقات البيوت القديمة، البيوت مهدومة والطاقة موجودة. الشجر بعده موجود لليوم.
أبوي لآخر يوم بحياته كان عنده أمل يرجع على حطين، كان كل يوم جمعة يطلع مع أخوي طارق على حطين ويشرحله وين الأرض ولليوم إحنا بنروح على حطين.
أنا لما بروح بقول "بلادي بلادي فداك دمي" "عليك السلام يا أرض أجدادي ففيك طاب المقام وطاب إنشادي".
عنا أمل نرجع على حطين. مستعدة أنام بحطين وما بخاف، السنة الماضية مشيت بالحواكير لحالي، رحت عند التوتة، وعلى الخروبة اللي كنت اطلع عليها. ذكرياتي هناك. أغلب حلمي بحطين. بحلم إنه إحنا راجعين وبدنا نصلح الدار. اللي بتخلى عن أرضه بتخلى عن عرضه.

זוכרות מתנגדת לתכנית הבנייה בחטין

איתן ברונשטיין

ההתנגדות לתכנית הבניה על אדמות חטין, היא הרביעית במספר שזוכרות הגישה עד כה. לפניה היו תכניות בניה של מושב יעד על אדמות מיעאר, התכנית של ליפתא והתכנית להפוך את יהוד ושרידי עבאסייה לעיר השווייצרית לוגאנו. זוכרות החמיצה, מן הסתם, הזדמנויות רבות אחרות להתנגד להרס שרידי החיים הפלסטיניים עליהם ממשיכים לבנות בארץ ללא כל מתן דין וחשבון על כך. למעשה, ההרס שהתרחש בנכבה ממשיך להתרחש באופנים שונים גם כמעט שישה עשורים אחרי הקמת המדינה. זוכרות היתה מעורבת, למשל, בניסיון הנואש להציל בשנת 2003 את אחד השרידים האחרונים של הכפר שייח מוונס - בית משפחת בידאס ברמת אביב. אבל "סביוני אביב" של "אפריקה ישראל" היו חייבים כנראה לפרוח שם. אולי כדי "להפריח את השממה"? עבור רוב מתכנני הנוף והארכיטקטים הישראלים, שרידי/חורבות החיים הפלסטיניים מהנכבה של 1948 אינם מהווים אפילו מצע או רקע לעבודתם. הם פשוט סרח עודף שיש להיפטר ממנו או לבנות עליו שכונה/פארק/כביש ללא כל התחשבות. דווקא בתקופה שבה גדלה בעולם המודעות לשימור אתרי מורשת תרבותית, גם באזורי קונפליקט, ישראל ממשיכה במדיניות הדורסנית שלה כלפי שרידי התרבות הפלסטינית של הארץ. את כל מי שחולם או מקווה עדיין לאפשרות של פיוס בין ישראלים לפלסטינים, מדיניות הרס זו חייבת להדאיג. הן מכונות "תכניות בניה" אך הן הורסות את עתיד הארץ הזה.

להלן ההתנגדות שהגשנו נגד תכניות הבנייה בחטין.

زوخروت تعترض على مخطط البناء في حطين

إيتان برونشتاين

إن الاعتراض الذي قدمته "زوخروت" لخطة البناء على أراضي حطين هو الرابع في سلسلة اعتراضات "زوخروت" لخطط بناء (هدم) في قرى فلسطينية مهجرة. قبل ذلك قدمنا اعتراضات ضد موشاف ياعد لبنائه على أرض معار وضد خطة لفتا وضد الخطة لتحويل العباسية (مدينة يهود) إلى مدينة لوغانو السويسرية.

إلاّ أن "زوخروت" فوتت فرصاً كثيرة أخرى للاعتراض على هدم أطلال الحياة الفلسطينية والتي يتم البناء عليها دون محاسبة أحد. في الواقع، إن التدمير الذي بدأ بالنكبة لا زال مستمراً بأشكال مختلفة بعد ستة عقود من إقامة الدولة.

كانت "زوخروت" فاعلة عام ٢٠٠٣ في المحاولة اليائسة لإنقاذ، ربما آخر معلم من قرية الشيخ مونس ألا وهو بيت عائلة بيدس في رمات أفيف. لكن بنايات "سفيوني أفيف" التابعة لشركة "أفريقا يسرائل" كانت لا بد لها من النمو هناك. ربما حتى "ينعشوا القفر"؟ فالأطلال الفلسطينية لا تشكّل لمعظم المهندسين ومصممي المناظر في اسرائيل قاعدة أو خلفية لأعمالهم. هي قذارة زائدة يجب التخلص منها أو بناء حي سكني أو حديقة عامة أو شارع فوقها دون أي اعتبار. خاصة في الوقت الذي ازداد فيه الوعي في أنحاء العالم للمحافظة على معالم حضارية وتراثية، تستمر اسرائيل في سياستها المدمرة تجاه بقايا الحضارة الفلسطينية.

نرفق هنا الاعتراض الذي قدمناه ضد خطة البناء في حطين باللغتين العبرية والإنجليزية .

רח' אבן גבירול 61, דירה 2
תל אביב - יפו 64362
טל' 03-695-3155 / פקס 03-695-3154
www.zochrot.org
ע"ר 580389526

22 בפברואר 2007

לכבוד

1. הועדה המחוזית לתכנון ולבניה מחוז צפון
דרך קרית הממשלה
נצרת עלית

2. מרחב תכנון מקומי גליל תחתון
בי"ס כדורי
ד"נ גליל תחתון

<u>הנדון: התנגדות לתכנית מתאר מפורטת מס' ג/14729 "מתחם קבר יתרו"</u>

<u>שינוי לתכנית מופקדת ג/6383</u>

<u>מבוא:</u>

1. עמותת 'זוכרות' (ע.ר. מס' 6-952-038-58) מגישה בזאת התנגדות לתכנית מתאר מפורטת מס' ג/14729 "מתחם קבר יתרו".

2. עמותת 'זוכרות' הוקמה בפברואר 2002 במטרה לקדם התייחסות אחרת של המדינה, תושביה ומוסדותיה, כלפי האסון של העם הפלסטיני, שב-1948 נהרסו רוב כפריו ועריו. פעילות העמותה נובעת מההכרה שהריסת למעלה מ-530 כפרים וערים ועקירתם מנוף הארץ הם חלק מעברם של מדינת ישראל והיהודים בה, ולא רק של העם הפלסטיני. אנו בעמותת 'זוכרות' חשות כי התייחסות חדשה, מכובדת ומכבדת אל אסון זה היא נדבך הכרחי וחיוני בתהליכי הפיוס בין שני העמים ובדרך לסיום הסכסוך ביניהם.

3. עמותת זוכרות מרכזת את פעילותה סביב האתרים בהם היו הכפרים והערים הפלסטיניות שנהרסו ב 1948. אתרים אלו אינם נהנים מהגנתם של גופים וולונטריים כלשהם, דוגמת ההגנה שמעניקה החברה להגנת הטבע לאתרי טבע או של רשות העתיקות לאתרים היסטוריים קדומים. אי לכך רואה העמותה את עצמה קשורה באופן ישיר לשינויים המתרחשים או שעלולים להתרחש במרחב היישובים שנהרסו

ב-1948, כמו במקרה של מתחם קבר יתרו והכפר ההרוס חטין.

4. ההתנגדות נתמכת ע״י תצהיר מנהל עמותת ׳זוכרות׳, מר איתן ברונשטיין, המצורף לכתב ההתנגדות.

עיקר ההתנגדות:

5. עמותת זוכרות מתנגדת באופן עקרוני וגורף לתכנית הנדונה מהטעמים שיפורטו להלן.

6. התנגדות זו אינה מתייחסת לפרט תכנוני זה או אחר בתכנית, אלא מתנגדת לכל תפיסת התכנון והמרחב שבבסיסה. תכנית בניה זו ממחישה את יחסה של מדינת ישראל בכלל ושל המתכננים בה במיוחד להיסטוריה הפלסטינית הממשית של הארץ.

7. ע״פ התפיסה הקיימת הכפרים ההרוסים מ-1948 אינם נלקחים כלל בחשבון. הם הפכו לעתודות קרקע ופיתוח כמו כל שטח פנוי אחר בארץ. לעיתים ננקטת זהירות מסוימת לגבי בניה על המסגדים ובתי הקברות של כפרים אלה, אך במקרים רבים גם הגבלה מינימלית זו אינה מתקיימת.

8. התכנית הנ״ל מרחיבה את השטח הבנוי לעבר מה שהיה עד 1948 מרכז הכפר חטין.

9. למרות ההתעלמות מהם בתפיסת התכנון בישראל, עד כה, לא נבנו מרכזי כפרים רבים שנהרסו ב-1948.

10. כך, גם מרכז הכפר חטין לא נבנה עד כה.

9. הכפר חטין מנה ב-1948 כ-1380 נפש והוא השתרע על קרוב ל-23,000 דונם. בשוליו היה קבר יתרו.

10. כך הוא נראה ב-1934:

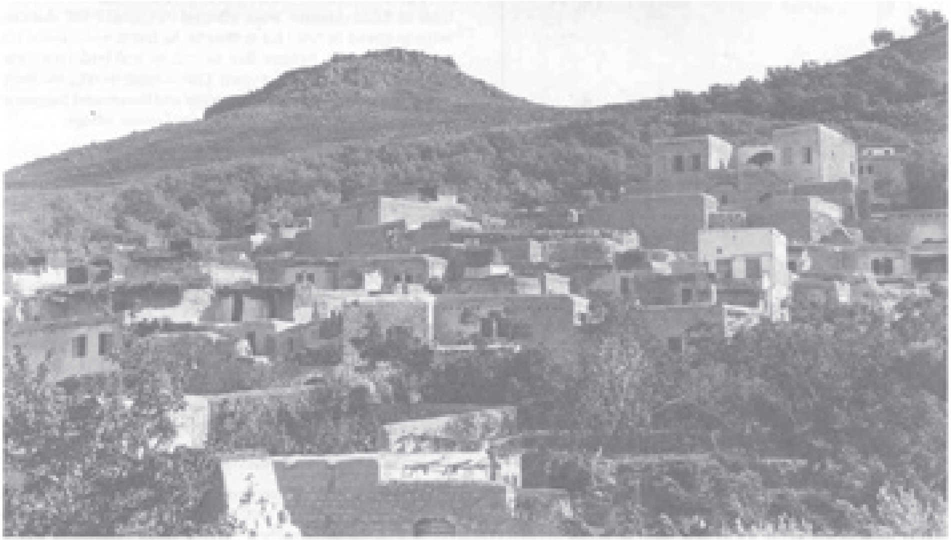

The village of Hittin. (1934) [illegible]

11. אחרי הנכבה נותרו בארץ מספר קטן מעקורי חטין וכיום הם קהילה המונה כ-500 נפש, אזרחי מדינת ישראל, החיים בטורעאן, נצרת, כפר מנדא, דיר חנא ועראבה. הם מבקרים תדיר בכפרם ההרוס, מתפללים במסגד שעדיין קיים ופוקדים את בית הקברות.

12. תפיסה תכנונית המתחשבת בהיסטוריה של הארץ ושל אזרחיה, מחייבת התייחסות אחרת לגמרי לבניה במקום כמו חטין.

13. הזיכרון של הכפר שהיה, שנושאים אותו אלפי פליטים, מאות מהם אזרחי ישראל, חייב להיות חלק מהותי בכל תכנון הנוגע לשטח בו היה. לכן, הידברות עימם מהותית לכל תכנון בשטח הכפר.

14. בלתי נסבלת במיוחד היא פגיעה כלשהי שתיגרם לבית הקברות או למסגד של חטין.

15. פגיעה מסוכנת נוספת הקיימת בתכנית היא לעתיקות הקיימות במקום מימי הצלבנים וסלאח א-דין.

16. ההתעלמות המוחלטת מקהילת עקורי חטין מהווה מסר ברור לכלל העקורים הפנימיים, אזרחי המדינה, לפיו הם נושלו פעם אחת בנכבה של 1948 וגם הזיכרון שלהם אינו נלקח בחשבון בהווה. המדינה הפקיעה בחוק את אדמותיהם וכעת גם מתעלמת מהזיכרון שלהם. המדינה כוננה אותם כאזרחים פגומים מלכתחילה וממשיכה לנשל אותם גם בהווה.

17. גם לפליטים הפלסטינים בגולה ולעולם הערבי כולו יש בתכנית בניה זו מסר חמור: מה שנלקח בכוח ב-1948 אינו נתון יותר למו"מ וישראל קובעת על הרכוש הזה עובדות בשטח. לכן, תכנית זו, אם תבוצע, תצמצם את האפשרויות לפתרון עתידי של סוגיית הפליטים.

18. תכנית זו מהווה גם מסר ברור ליהודים בארץ. לפיו ההיסטוריה והזיכרון הפלסטיני של הארץ אינם לגיטימיים ונידונים לכליה. כל תפיסה אחרת של יהודים את המרחב, כמו, למשל, רצון להשתייך לו, נדחית על הסף, תוך מחיקה אלימה.

19. אונסק"ו, ארגון של האו"ם לתרבות, קיבל ב-1972 את האמנה בדבר מורשת תרבותית עולמית. הצטרפו אליה עד כה 182 מדינות, ביניהן ישראל (ב-1999). נכתב בה, בין השאר, כי "הפצת התרבות והחינוך לאנושיות, לצדק, לחירות ולשלום חיוניים לכבוד האדם ומכוננים חובה קדושה שעל כל האומות למלא. (...) תרבות היא סדרה של מאפיינים שונים: רוחניים, חומריים, אינטלקטואליים ורגשיים של חברות או קבוצות חברתיות. היא כוללת בנוסף לאמנות ולספרות, גם סגנונות חיים, צורות של חיים משותפים, מערכות ערכים, מסורות ואמונות. (...) בחברתנו ההולכת ונעשית מגוונת יותר, הכרחי להבטיח אינטראקציה הרמונית בין א/נשים וקבוצות בעלות ריבוי זהויות תרבותיות (...) מדיניות של הכללה ושיתוף של כלל האזרחים מבטיחה לכידות, חיוניות חברתית ושלום. (...) ההגנה על גיוון תרבותי הינה ציווי מוסרי, חלק בלתי נפרד מכבוד אנושי. זה כולל מחויבות לזכויות אדם ולחירויות בסיסיות, במיוחד של א/נשים מקבוצות מיעוט וקבוצות ילידיות. מורשת היא הירושה שלנו מהעבר, מה שאנו חיים איתו כיום, ומה שאנו מעבירים הלאה לדורות הבאים. המורשות

התרבותית והטבעית הן מקורות ללא תחליף של חיים והשראה".

20. שרידי הכפר חטין עונות להגדרות הנ"ל, במיוחד מכיוון שיש בארץ קהילת זיכרון הקשורה למקום זה.

21. בישראל יש דאגה עמוקה ומוצדקת לכל הרס של שרידי חיים יהודיים בעולם. איזה מסר אנו שולחים לעולם כאשר אנו בונים על שרידי האתרים הקשורים להיסטוריה הפלסטינית של הארץ? האם בבניה על שרידים אלה איננו מחזקים מגמות של הרס בקברות ובתי כנסת של יהודים בעולם? איך נוכל להתנגד מוסרית לפגיעה באתרים חשובים ליהודים בעולם?

22. האם יכולה ישראל לשנות כיוון 59 שנה אחרי היווסדה? זוכרות מציעה להפוך את השרידים הפלסטיניים שנותרו מהנכבה שהתרחשה ב-1948 למוקדי פיוס בין ישראלים לפלסטינים, ע"י שימורם ואזכור ההיסטוריה הערבית שלהם. בבוא היום הם גם ישמשו אתרים חשובים בדיון על שיבת הפליטים הפלסטינים.

23. מחיקתם לא תמנע את הדיון והצורך בפתרון סוגיית הפליטים, שהיא לב ליבו של הסכסוך. היא רק תחריף אותה ותקצין את העמדות הפלסטיניות.

24. בניה על שרידי חטין צריכה להדאיג גם את היהודים החיים בארץ ומעוניינים להבין את עברם. עברם של היהודים בישראל כרוך בכיבוש הארץ שהחל ב-1948 ומניעת שיבתם של רוב תושביה לבתיהם. שרידי חטין הם עדות לעבר זה ומייצגים בכך את מקורו האלים של הסכסוך בו אנו חיים. ניתן כעת לבחור בין אופציה של המשך ההרס לבין יחס מכבד לעבר הזה, יחס של כבוד לעם הפלסטיני שהובס ונושל מכאן. יחס מכבד כזה יכול לשמש אבן פינה לתחילתו של תהליך פיוס.

25. בתכנית בניה זו טמונה סכנה נוספת, של הגברת המתח בין קבוצות פלסטיניות שונות, בין דרוזים למוסלמים ונוצרים. פלגנות כזו החלה בנכבה ב-1948, וקיים חשש שהרחבת מתחם קבר יתרו על חשבון השטח של חטין יעמיק מגמה מסוכנת זו.

26. לסיכום, האתרים הערביים בארץ נושאים בתוכם את המורשת שלה. מעבר מסכסוך להשלמה בין ישראלים לפלסטינים יכול להתחיל במקומות האלה. זוכרות מציעה לא להחמיץ גם את ההזדמנות הזו בחטין ולהפוך אותו לאתר פיוס, מקום במרחב שניתן להתייחס לא/נשים שחיו בו תוך ניסיון להתפייס איתם ובכך לשים מקל בגלגלי השנאה והנקמות ההדדיות מאז 1948.

איתן ברונשטיין,

מנהל

עמותת זוכרות

Heritage is our legacy from the past, what we live with today, and what we pass on to future generations. Our cultural and natural heritage are both irreplaceable sources of life and inspiration."

22. The remains of the village of Hittin meet the above definition, especially because there is a community of memory that is connected to Hittin still living in the country.

23. In Israel there is a deep and justified concern regarding the destruction of any remains of Jewish life around the world. What kind of message are we sending to the world when we build on the remains of sites related to the Palestinian history of the country? In building on top of these remains aren't we strengthening the trends of the destruction of Jewish cemeteries and synagogues around the world? How will we be able to morally oppose the injury to these sites that are important to Jews worldwide?

24. Can Israel change direction 59 years after its founding? Zochrot suggests that the Palestinian remains from the Nakba of 1948 be turned into centers of reconciliation between Israelis and Palestinians, by preserving them and commemorating their Arab history. When the time comes, they will also serve an important purpose in discussions about the return of the Palestinian refugees.

25. The erasure of these sites will not prevent the discussion of the need for a solution to the refugee issue, which is at the heart of the conflict. It will only exacerbate it and make Palestinian positions more extreme.

26. Building on the remains of Hittin should also concern Jews living in the country who are interested in learning about their past. Part of the history of the Jews in Israel is the conquest of the land that began in 1948 and the prevention of the return of most of residents to their homes. The remains of Hittin are a testimony to this past and as such represent the violent source of the conflict in which we live. It is now possible to chose between either continuing the destruction, or taking a stance that acknowledges this past and expresses respect for the Palestinian people who were defeated and expelled from here. This kind of dignified stance can serve as a cornerstone for the beginning of a reconciliation process.

27. This building plan contains another danger, which is the escalation of tensions between different Palestinian groups, Druze, Muslims, and Christians. This kind of factionalism began in the Nakba in 1948 and there is now the fear that expanding the area of the Jethro tomb site at the expense of the area of Hittin will deepen this dangerous trend.

28. In sum, the Arab sites in the country embody this heritage, and are places where a transition from conflict to peacemaking between Israelis and Palestinians can begin. Zochrot suggests that we not forfeit this opportunity in Hittin as well. Instead, this place can be turned into a site of reconciliation, a place in the landscape where the people who lived there can be taken into consideration and an attempt be made to reconcile with them. This may put a stick in the wheels of mutual hatred and revenge that have been turning since 1948.

Eitan Bronstein, Director
Zochrot

13. After the Nakba a small number of the displaced people of Hittin remained in the country and today there remains a community of about 500 people, citizens of the state of Israel, who live in Tur'an, Nazareth, Kafar Manda, Deir Hanna and Arrabe. They regularly visit the destroyed village, pray at the mosque that still exists and visit the cemetery.
14. A planning approach that takes into consideration the history of the country and its citizens, necessitates an entirely different approach to building in an area such as Hittin.
15. Thousands of refugees, including hundreds of citizens of Israel, carry with them the memory of the village that existed. This memory must be a fundamental part of any planning regarding the area of the village. Therefore, it is fundamental that any plan to build in the area of the village be discussed with them.
16. Particularly intolerable is any injury that will be caused to the cemetery or the mosque of Hittin.
17. Another danger that exists in the plan is damage to the antiquities in the area, which have existed from the time of the Crusaders and Salah al-Din.
18. The plan's total disregard for the displaced community of Hittin sends a clear message to all internally displaced people, citizens of the state, that they were uprooted once during the Nakba of 1948 and their memory is not taken into account in the present either. The state expropriated their lands by law and now also ignores their memory. The state defined them as 'damaged' citizens from the outset and continues to disinherit them in the present as well.
19. For the Palestinian refugees in the diaspora and the Arab world as a whole this plan also sends a clear message: What was taken by force in 1948 is no longer open to negotiation and Israel sets facts on the ground regarding their ownership. Therefore, this plan, if carried out, will narrow the possibilities for a future solution regarding the refugee issue.
20. This plan also sends a clear message to Jews in the country that the Palestinian memory and history of the country is not legitimate and is slated for extermination. Any other type of relationship between Jewish people and the land is entirely rejected in the course of this violent erasure.
21. UNESCO adopted its World Cultural Heritage convention in 1972, and 182 countries since then have joined the convention, including Israel in 1999. This convention states that:

"The wide diffusion of culture, and the education of humanity for justice and liberty and peace, are indispensable to the dignity of man and constitute a sacred duty which all the nations must fulfill…
Culture should be regarded as the set of distinctive spiritual, material, intellectual and emotional features of society or a social group, and that it encompasses, in addition to art and literature, lifestyles, ways of living together, value systems, traditions and beliefs. In our increasingly diverse societies, it is essential to ensure harmonious interaction among people and groups with plural, varied and dynamic cultural identities… Policies for the inclusion and participation of all citizens are guarantees of social cohesion, the vitality of civil society and peace…
The defense of cultural diversity is an ethical imperative, inseparable from respect for human dignity. It implies a commitment to human rights and fundamental freedoms, in particular the rights of persons belonging to minorities and those of indigenous peoples…

Bronstein, which is attached herewith.

Principle Opposition

5. Zochrot objects to the abovementioned building plan in whole and in principle for the reasons detailed below.

6. This objection does not address the particular details of the plan, but rather the spirit of the plan in its entirety.

7. The abovementioned building plan manifests the stance of the state in general, and of state planners in particular, to the substantial Palestinian history of the country. This approach makes no consideration for the villages that were destroyed in 1948. These villages are treated as land reserves open to development just like any other available area in the country. Sometimes some care is taken with respect to building on the mosques and cemeteries of these villages, but oftentimes even this minimal limitation is not followed.

8. The abovementioned plan expands the built-up area over what until 1948 was the center of the village of Hittin.

9. Although Israeli planning characteristically overlooks the village centers of localities that were destroyed in 1948, until now most of the village centers have not been built on.

10. Likewise, the village center of Hittin, as well, has not been built upon until now.

11. In 1948 Hittin was home to 1,380 residents and encompassed close to 23,000 dunams of land.

12. This is how the village looked in 1934:

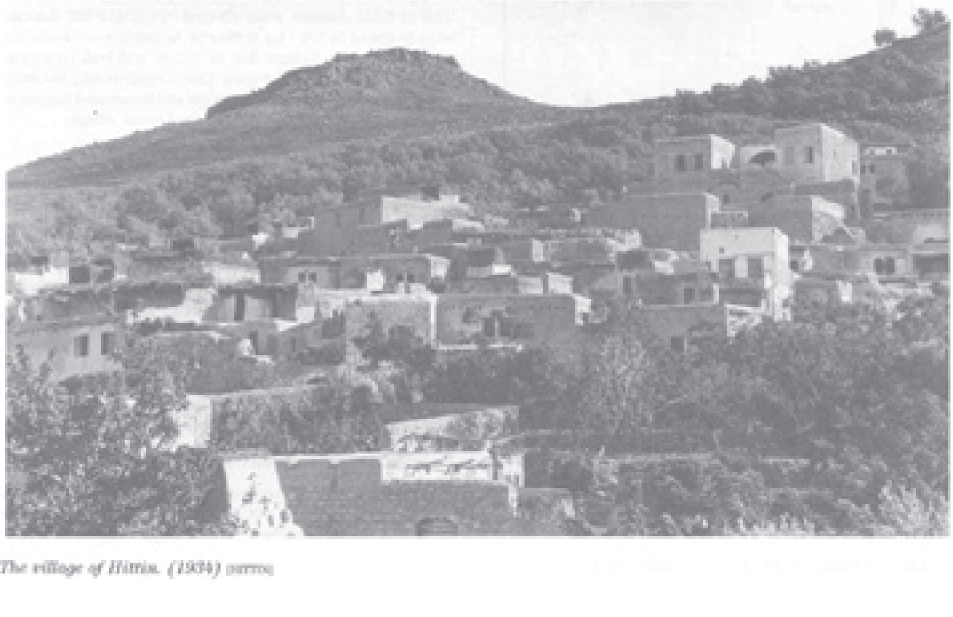

The village of Hittin. (1934) [illegible]

רח' אבן גבירול 61, דירה 2
תל אביב - יפו 64362
טל' 03-695-3155 / פקס 03-695-3154
www.zochrot.org
ע"ר 580389526

ذاكرات
זוכרות
Zochrot

22 February 2007

To:

1. The Regional Committee for Building and Planning, Northern District
Kiryat Ha-Memshala Road
Nazareth Ilit

2. Local Planning District, Lower Galilee
Kadouri School
D.N. Lower Galilee

Re: <u>Objection to Detailed Building Plan No. 14729/C "Jethro Tomb Site"</u>
<u>Change to Filed Plan 6383/C</u>

Introduction

1. The Zochrot organization (non-profit no. 580389526) hereby submits its objection to Detailed Building Plan No. 14729/C "Jethro Tomb Site."

2. Zochrot was founded in February 2002 with the purpose of promoting recognition of the Nakba by the state, its residents and institutions. The Nakba is the tragedy of the Palestinian people, most of whose villages and cities were destroyed in 1948. Zochrot's activities are drawn from the recognition that the destruction of over 530 villages and cities and their erasure from the landscape of the country are part of the of the past of the State of Israel and its Jewish residents, and not only of the Palestinian people. We at Zochrot feel that a approach, dignified and respectful of this tragedy, is a necessary and vital stepping stone on the path to resolving the conflict between the two peoples and achieving reconciliation between them.

3. Zochrot's activities are focused on the sites of the Palestinian villages and cities that were destroyed in 1948. These sites do not enjoy the protection of any relevant bodies, such as the protection afforded to natural areas by the Society for the Protection of Nature or to ancient historical sites by the Antiquities Authority. Therefore the organization views itself as directly connected to imminent or present changes in the areas of the localities that were destroyed in 1948, such as in the present case regarding the Jethro Tomb site and the destroyed village of Hittin.

4. This opposition is supported by an affidavit of the Director of Zochrot, Mr. Eitan

This Nachmani asked my father to return with our family to Hittin, and that he would arrange identity cards for us. Initially he was able to acquire an identity card for my father, later for my mother. That way we returned in 1952 from Ayn al-Hilwe to Bint Jbail, from there to al-Jish [within the borders of Israel – Gush Chalav] by foot. My mother's uncles lived there. We arrived in the village of al-Jish in the morning. We stayed in the fig orchards until nightfall because we were afraid of the military. By chance, the military governor [perhaps the reference is to the military commander in the area] came by to eat some figs. My uncle's wife said that the better figs were higher up, not there. That way she sent him away and we were saved.

The following day my sisters Fatme and Adaleh and I, together with our father, took the bus to Acre. From Acre we took a truck to Arabeh with my aunt. The following day my father drove back to al-Jish and brought my mother and my younger brothers Tareq and Sa'ed. When we had lived in Arabeh, my father had continued to work for Nachmani in Taberiyya. He would return on foot from Taberiyya to Arabeh. One day Nachmani told my father: "Peasant, I want you to give me your land, and if not there won't be any job left for me to give you." My father refused and left the job with Nachmani. Later the General Security Services would come to my father and offer him to give up his land in Hittin in exchange for land in any other place he wanted. My father refused to relinquish his land.

My brother Saber decided to study overseas. That was in 1976. Father and mother drove him to the airport. On the way back they had a car accident and both of them were killed.

Roots

My husband and I visited Hittin when the houses were still standing. People from Tara'an had torn down the houses and taken the stones. I went walking among the brush, I was not afraid. I went to look for the al-Mirdifeh garden, the garden that was the fig orchard my father planted before we left Hittin. The fig trees had become large, and offshoots grew beside them. So the roots hadn't died.

Later I went to see the site of the Rabah house. The concrete floor was still there. We had cast it before the expulsion in order to build an oil press. I continued on my tour and I saw partially destroyed houses, I saw the ventilation openings of the houses. The trees are there until today. My father had the hope until his last day to return to Hittin. He would go to Hittin every Friday with my brother Tareq and would explain to him where our lands were. We still visit Hittin. When I go there I sing to myself, "My land, my land. I will redeem you with my blood. Hello, land of my forefathers, in you it is good to live and a pleasure to sing."

for her family, but my aunt also sewed for the brides in exchange for money.

We held all the events in the main square. Once they brought a cinema to the square, and sometimes the gypsies would arrive at the square. I don't understand how they were able to walk on the rope. They would praise the people of the villages and take money. I was afraid of them. They would steal from the houses. They would set up their tents by the granary.

Nakba

The young people took turns guarding the village. They purchased weapons. The Arab army constructed forts above our homes. I went to see how they dug into the ground and built the fortifications. They slept in the school. After Lubya was conquered we felt the danger. The people decided to leave, even the Arab army. All the young people of Hittin fought at Lubya. There was resistance at Lubya. Two young people from Hittin fell in Lubya on the day of its conquest. I remember that they brought their bodies to the village on their shoulders through al-Nabi Shayab [Jethro's tomb].

We left the village in the harvesting season. The wheat was still in the granary. The Jews of Taberiyya told us not to leave Hittin, but the people were afraid. We heard about Deir Yassin and how they slaughtered the women and the girls. We were afraid and therefore we left. The [Israeli] military entered Hittin after the people had left. We left during the daytime. My sister and I packed our belongings and our clothes in a sack. When our mother came to us from the valley we mounted the horses and left.

All the people went in the open fields. Some of them packed their belongings on the oxen and some of them carried them on their heads. Everyone went in a different direction. We heard about someone who forgot her daughter under an olive tree, someone from Arabeh found her and adopted her. We went to Wadi al-Limon, that is Wadi al-Hamam [between Kefar Zeitim and the Sea of Galilee], we stayed there and the airplanes were above us. Later we went to Wadi Salame [the Tzalmon river]. We were there about a month. We slept among the olive trees. My father would return at night from Wadi Salame with my cousins to Hittin in order to collect more items from the house. When he returned each time he would say that the Jews had entered Hittin, because each time the Jews heard noises coming from the houses they would fire on us.

Afterwards we went to Faradeh. We rented a house and lived there for two months. When we felt that Faradeh was going to be conquered we went to Bint Jbail [in Lebanon]. We sold our oxen, our animals and our sheep, more than forty head of cattle. Later we lived in Ayn al-Hilwe [a refugee camp in Lebanon] for three years. There the U.N. gave us tents and food.

My father was not able to live in Ayn al-Hilwe. He continued to work in Palestine as a gardener for a Jewish man from Taberiyya. His name was Nachmani. My father would visit us in Ayn al-Hilwe only once every few months. My uncles on the my mother's and father's side were also in Ayn al-Hilwe. Only my father decided after three years that we were to return to Palestine. He did not succeed in making a life in Lebanon.

large nut tree. When I returned to visit Hittin after the expulsion I saw that the tree had fallen into the well.

My family had a large guest room. In each house there was a guest room. In my family's house there were four rooms, one for guests and one to store food and provisions. Provisions for the summer. When guests would come they were served from these provisions.

Taberiyya [Tiberias]

One of my uncles came to live in Taberiyya. He opened a shop and sold the village wares there, vegetables and cheese… everything. The women worked the land, sowed and harvested and did everything. I would join my family in the valley. The women would grow tired, rise in the morning to bake and prepare provisions for the plowers and also to work the land. We sowed wheat, garbanzo beans, vetch, lentils and corn. That was in addition to the orchards that had everything.

In Hittin there were many olive trees. Every family had its own oxen. People were assisted by the oxen in order to make pilgrimage, a journey of two months by oxen.

There were women who would milk the cows. From my family they would go to Taberiyya to sell the milk. The women carried the milk on their heads and went to sell it in Taberiyya. The path we took from Hittin to Taberiyya exists until today.

We bought our provisions in Taberiyya. Even the sick went to the doctor in Taberiyya. In Taberiyya there was a hamam [bath house]. I went to the hamam with my mother. The hamam exists until today but it is locked. It is built deep in the ground in the shape of an arc. Inside there is a pool to which the women descended by set of stairs.

Next to us lived Jews in al-Katab [near Mitzpa]. I don't know what their origins were, our lands were 'neighbors.' Relations with them were good. I remember that once some youth from Hittin stole a sheep from al-Katab, so the people of Hittin returned the sheep to its owner.

In Hittin there was a school. It was above our house. It was only for boys. The teacher was from Safad, his name was Salah. He lived with us for rent with his sister. Only one girl from Hittin attended the school, Azaleh Rabah, the daughter of the mukhtar [the village head]. She studied in Taberiyya. Today she lives in Abu Dhabi. The people of Hittin told her father that he sent her to study so that later she could write letters to her boyfriend.? He told them, 'Better that she write herself than have someone else write for her.'

Customs

Weddings were held in the main square of the village. In the evenings they lit a bonfire so that the people could see each other. All of Hittin would attend the wedding. The girls married at a young age. There were folk poets. Young boys and girls danced. My aunt was a seamstress. My father Mahmud would bring fabric from Taberiyya for the women. He would bring fabric for the girls and fabric for the mothers. We would sit and sew. Every woman sewed

Testimony

Siham Faleh Shabaita –Kna'ane refugee of Hittin

Siham was born in the village of Hittin in 1939. She and her family moved to live in the village of Arabeh nearby in the Galilee. She recounted her story and the story of the village to Raneen Geries in March 2007

Hittin

The roads in Hittin were paved. Don't know why. Its roads were from Acre. There were orderly water trenches that passed in the roads. They brought water from the wells. In Hittin there were many wells. The well was next to the gravesite of the Prophet Shayab [Jethro]. From there the water went down into the trenches all the way to the orchards below and some of the water created an additional well at the foot of the mountain. It was called "Ayn al-Kastel," it was next to the mosque. I used to go up to the roof of that mosque in order to pick figs from the fig tree that was located in our garden next door to the mosque and to Ayn al-Kastel. Our garden was called the Jew's garden because my father bought it from a Jewish man. He purchased forty dunams two or three years before we departed from the village. We had an olive orchard . My father left half of the olive trees and in place of the second half he sowed tomatoes and so on. The land is there until today. Women would bring water from the wells. I remember that a few months before the occupation the men said that soon we would have water in pipes all the way to the houses. We departed the village before the pipes were installed.

The residents of the neighboring villages such as Arabeh, Deir Hana, Sakhnin, Nimrin and Lubya would rest at Ayn al-Kastel on their way to Tiberias. They would rest in our village with their animals and later would continue on their way.

Near al-Kastel was an orchard that belonged to my family. My father dug a pool there that was four meters long, two meters wide and one and a half meters deep, in order to collect surplus water. Because there was an allocation of water among the farmers of Hittin. For example today it is my father's turn to water the garden, after he finishes watering he would save the leftover water in the pool. Near the pool was a

in 1931. By 1944-45 the population of the village had grown to 1,190 and the village contained a market, an elementary school (established around 1897 by the Ottomans) and a mosque. In 1944-45 Hittin's lands amounted to 22,764 dunams, 97% of which were owned by Arabs, 2% by Jews, and the remainder constituting public lands.

The war came to Hittin for the first time on June 9, 1948, when Jewish forces attacked nearby Lubya. Some of the armed residents of Hittin positioned themselves in the slopes above the village and shot on the Israeli armored unit in the plain below as it was retreating. Although the Hittin militiamen were better positioned, they were far outnumbered and there was a fierce battle that lasted about 4 hours. The Jewish forces believed they were trapped and fled. The first truce came into effect soon afterwards.

The next attack was carried out by the Sheva Brigade after the first truce ended, as part of Operation Dekel. When Nazareth fell on July 16, soldiers from the Arab Liberation Army who were stationed in Hittin, about 25 to 30 in number, left the village. The villagers fled on that same night to Salama (near Dayr Hanna and al-Mughar). One of the militiamen who stayed behind described what had happened:

"We remained… until the last minute. We saw the Jewish armored unit advancing… we were too few and had too limited a supply of ammunition to withstand the attack… During the first Jewish attack, many of the villagers used up all the ammunition they had... We retreated to the village and with a few remaining villagers, we fled north."

The second truce came into effect shortly after the village was conquered. In the days that followed, some villagers tried to return and assess whether the village could be saved, but they were fired upon by Jewish forces. One resident was able to return for his parents and take them out of the village safely. The villagers remained about a month in the areas just outside the village, thinking they may be able to return, but they eventually gave up and began making their way to Lebanon. Soon after the war the Israeli settlements Arbel (founded 1949) and Kefar Zetim (founded 1950) were built on the lands of Hittin. The settlements of Kefar Chittim (1936) and Mitzpa (1908) are near Hittin but not actually on village land.

Visitors to the site today will be impressed by the minaret of the mosque, which is still intact although its arches are crumbling, and by the numerous shallow streams that run throughout the site. The grassy hills around Hittin are used for grazing animals and on the surrounding land grow mulberry, fig, and eucalyptus trees, as well as cactuses. There are still stones scattered across the site.

About the Village of Hittin

Written by: Talia Fried

Information taken from Walid Khalidi (Ed.), “All That Remains: The Palestinian Villages Occupied and Depopulated by Israel in 1948,” pp. 520-538. Washington, D.C.: Institute for Palestine Studies, 1992.

The village of Hittin is located in the district of Tiberias, about 8 kilometers west of the city of Tiberias itself. The village is famed as the site of the 1187 “Battle of Hittin,” in which Salah al-Din defeated the Crusaders and thus succeeded in conquering the entire Galilee. In fact, the location of the village in the plain of Hittin, on a tract of land connecting between Lake Tiberias on one side and the Lower Galilee on the other, made it attractive both as a corridor of commerce as well as to military invaders throughout the ages.

The area of the village is notable for the many shallow streams that run through it and the aquatic plants that grow there. The village was blessed with numerous wells and plentiful groundwater, and together with the fertile soil of the region the residents enjoyed a strong agricultural economy. Residents grew wheat, barley, fruit, and olives, and tended goats and beehives. It is possible, but not certain, that the village was built over the site of what was once the Canaanite town of Siddim or Ziddim, in Hebrew “Kfar Hatin” (“village of grain”).

Hittin was connected with various notable figures from the Muslim world. ‘Ali al-Dawadari, the religious scholar, died there in 1302. The shrine of the prophet Shu’ayb, sacred to followers of the Druze faith, is located in the village and remains a pilgrimage site until today, visited yearly in April. The village was also a rabbinical seat in the 4th century.

Topographically, Hittin lies on the banks of a wadi at the base of Mount Hittin; the two slopes of this mountain are known as the “Horns of Hittin” and the village itself is shaped like a triangle.

The population of Hittin was entirely Muslim. There were 605 residents in 1596 and 931 residents living in 19 homes

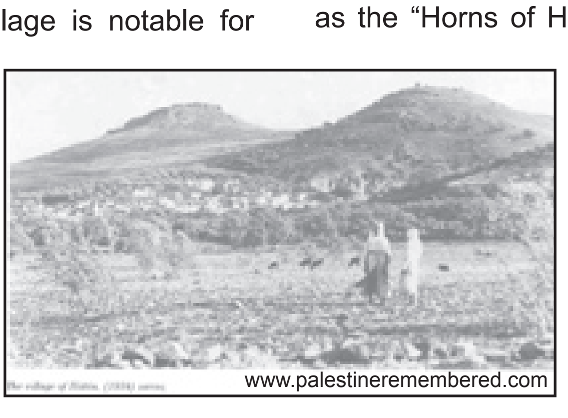

Hittin